

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS INTÉZET

HANTOS GYULA

KÉTVÍZKÖZTI MAJOROK

EGY TÉRKÉPMELLÉKLETTEL

KOLOZSVÁR

1943

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.

APAI NAGYANYÁM
ÁLDOTT EMLÉKÉNEK

Egy emberi táj és egy életforma kialakulása.

Az Árpádkor, vagy legalább is a korai királyság Kolozsvárja a mai Óvárból állott,¹ ez volt Kolozsvár. A város közepén volt a főtere, a mai Karolina-tér. A város magasabb, ármentesebb déli oldalán² jelentékeny út futott, amely Nagyvárad felől jött a Kalotaszegen át, Gyalutól a Szamos völgyében és a Mezőség felé távozott. A város keleti falait szintén nevezetes átmenő útvonal szegélyezte, amely a Szilágyságból jött, de alkalmasint s gyakran sokkal távolibb tájakat is bekapcsolt északnyugatról.³ Ez a második út átkelve a Nádason meg kellett hogy kerülje a Fellegvár sarkantyúját, hogy elérje a várost. Viszont hely- és idővesztéség kikerülése céljából s talán szintén az ármentes szint keresése okából *közvetlenül* a hegy alatt maradt. A Szamoshidig egyik oldalán a meredek hegylejtő emelkedett, másik oldalán a folyóig terjedő síkság nyúlt el. Ez az út azután dél felé, Torda és Nagyszében irányában futott tovább. A város déli és keleti falai alatt futó utak a délkeleti sarokban metszették egymást. Nyilvánvaló tehát, hogy itt volt a városon *kívül* a legenergikusabb pont. Itt alakulhattak ki azok a sokadalmak, vásárok, állat- és gabonavásárok elsősorban, amelyek nagyobb teret igényeltek, mint amekkorát a város belseje biztosíthatott. Hogy ennek az új, külső vásártérnek a jellegét és a szerepét a kiterjedése mennyire befolyásolta, mutatja, hogy egy 1831-es térképen még⁴ az Óvári

¹ Az Óvár eredeti, római betelepülésének, majd árpádkori újrasedésének földrajzi miértjét, lényegében ma is megoldatlan és sok problémát rejtegető kérdését itt tudatosan mellőzöm. Kiváló tudósok jó meglátásai s e sorok írójának néhány már kialakult gondolata nem változtat azon a tényen, hogy ez a kérdéses csoport még igen alapos vizsgálatra szorul. Itt amelletts messze is vezetne a tárgyalása.

² A világtájakat nem jelzem egészen pontosan a könnyebb szövegezés végett. Világos, hogy déli, pontosan DDK-i oldal alatt a mai Unió-utca felőli oldal értendő stb.

³ Békésy Károly, *Kolozsvár. Kolozsvárt, 1903., 60.*

⁴ Jakab Elek, *Kolozsvár története.* I., Budán, 1870., II—III., Bp., 1888., Oklevéltár I., Budán, 1870., II., Bp., 1888., Világosító rajzai I., Budán., 1870., II., Bp., 1888. — Vil. II. I. tábla., Vö. Kerekes Zoltán: *Kolozsvár települése,* Földr. Közl. L., 1922. évf., 52., ábra.

piac (= Karolina-tér) mellett Nagypiac néven szerepel a mai Mátyás király-tér. S egy évszázadra rá Reményik Sándor egyik legszebb kolozsvári versében ezen az ősi jelleget őrző Nagypiac néven említi az akkori Piața Unirii-t.⁵

Talán nem tévedek, ha az új nagy piac *közelebbi* elhelyezkedéséből is következtetést vonok. Ez a piactér nem pontosan a mai Óvár délkeleti sarka körül helyezkedett el, hanem nyugat felé való elmozdulással, előzékenyen a nyugati úttal szemben egész szélességében a déli fal mentén s csak egyik sarkával ért az Óvár délkeleti szögletéhez. Ebből arra mernék következtetni, hogy a nyugat felől jövő út volt a fontosabb, a nyugati irány a leglényegesebb. Ezt erősíti meg az is, hogy legalább később a főtér délnyugati s nem délkeleti sarkáról indult a Beltorda- (ma Egyetem-) utca, a déli út kezdete, holott így az észak—déli útvonal számára kerülőt, nyugatra kiöblösödést jelentett. De nyugatabbra esett. Ezek a térrajzi apróságok szerintem Kolozsvár és Erdély nyugatra kapcsolt voltának, arra néző arcának egyik bizonyítéka.⁶

Az új, nagy vásártér körül megindulhatott lassan az építkezés is. Eleinte talán falusias vagy külvárosi jelleggel.

Kolozsvár eredeti területe idővel túlságosan szűknek bizonyult. S az energikus útgyűjtő nagypiac központja, főtere lett legalább is a vegyesházi királyok új, nagyobb Kolozsvárjának, amelynek már csak Óvára volt a régi Kolozsvár. Az új főtér nem azáltal lett főtér, hogy ide építették a Szent Mihály-templomot, ez legfeljebb emelte és gyorsította az új szerep kialakulását. A főtemplom ide építése nem ok volt, hanem okozat, egy a fejlődés eredményeit és irányát okosan meglátó rendező agy belátása. Am a piacjelleg ezzel nem múlt el egy csapásra. De fokozatosan nemesedett az áru minemősége. Új mentesítő külső piacok keletkeztek az új várfalakon kívül, mint majd látni fogjuk s a „piac“, ahogy még 30—40 évvel ezelőtt Kolozsvár főterét, a Mátyás király-teret a közbeszédben hívták, már csak nagyvásárok idején volt igazán piac. Egyébként pedig mindinkább a piac legkifinomultabb formája: city.⁷

Az új városfalakon, az oláh megszállás előtti Kolozsvár bel-

⁵ *Benéz a havas...* Reményik Sándor *Összes versei*, Bp., 1941., 165.

⁶ Vö. Kerekes véleményét, i. m. 51. Nézetem szerint az óvári nagykapu elhelyezkedése már fenti útrangsorolás következménye s így fentiekből következik, hogy a régi Beltorda-utca az óvári főkijáratral szemben indul.

⁷ Az eddig elmondottakra vö. Kerekes, i. m. pass., Hantos Gyula, *Vázlatok Pécs földrajzához*, Bp., 1940., főleg 49—52., Cholnoky Jenő, *Erdélyi képek*, Bp., é. n., 106.

városán⁸ kívül a falak előtt hatalmas szabad tereket hagytak, hogy az ellenség a beépített vagy beültetett terepen észrevétlenül meg ne közelíthesse a várost, értve a belvárost, azaz várat. Ágyú-lövésnyi távolságban (természetesen nem mai értelemben) kerítette ez a *glacis* Kolozsvárt,⁹ különösen szépen látható egy 1691-i városalaprajzon.¹⁰ Ugyanezt látjuk még 1713-ban is.¹¹ Egy 1714 utáni időből (Jakab Elek szerint talán 1734-ből) ma már megállapíthatóan 1718-ból való térképen¹² még minden oldalon széles, beépítetlen pászta veszi körül a kolozsvári várat, még kertek is csak a mai Bartha Miklós-utca és Linczeg-utca közt, a mai Majális-utca és Petőfi-utca sarkán s a mai postaépület helyén és mögött voltak a vár közelében. A Malom-utca nincs kiépítve, a Malomárok és a Szamos közti mezőn csak ösvényszerű utak futnak keresztül az egész hatalmas északi térségen. A mai Hitler-tér szabad területe a Malomárokig és a mai Eötvös-utcáig ér. A mai Hunyadi-tér mezője pedig felfut még a feleki lejtőre. A II. József korabeli felvételen még szépen látható, hogy a várfalon kívül nyugaton a mai Trefort-utca és Arany János-utca nyugati oldaláig nincsen, pár elszórt házon kívül, rendszeresen beépített terület,¹³ a nyugati Cigánypatak nyílt terepen futott le, a Rózsa-utca várfalától a mai Hegedüs Sándor-utcán és Arany János-utcán át széles térség nyílt. Ugyanígy hiányzott még mindig a várfaltól délre a mai Petőfi-utca. Itt is üresség terjengett a Házsongárd lejtőjéig.¹⁴ Végül 1856-ból és 1858-ból egy-egy térkép-

⁸ A következőkben egyszerűen: belváros.

⁹ Jakab, i. m. III. 537., Békésy, i. m. 21., Kerekes, i. m. 56., Cholnoky, i. m. 33.

¹⁰ *Pianta della città di Clausamborgh etc.* (Eperjesy Kálmán, *A bécsi hadilevéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke.* A szegedi Alföldkut. Biz. Kvtára. III. Szakoszt. Közl. 6. sz. Szeged, 1929. 2336. sorszám: „Üpl. der Stadt und der alten Stadtbefestigung sammt einer Legende vom Jahre 1691. I. C. VI. 1—2—282.“) Fényképmásolata a kolozsvári m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem Emberföldrajzi Intézetében.

¹¹ *Pianta della Città di Clauseburgh etc.* (Eperjesy, i. m. 2337.: „Üpl. der Stadt, der Stadtbefestigung und der nächsten Umgebung mit dem eingezeichneten Entwurfe zur Erbauung einer Citadelle wie er im Jahre 1713 genehmigt wurde. Sammt einer Beschreibung. (Szavoyai Jenő aláírása.) I. C. VI. 1—4—282.“) Fényképmás. Emberföldr. Int.

¹² Jakab, i. m. I. 537. és Vil. L. IV. tábla, Eperjesy, i. m. 2339: „Üpl. der Stadt, der Citadelle und Umgebung von Jahre 1718 sammt einer Beschreibung. I. C. VI. 1—6—282.“ Fényképmás. Emberföldr. Int.

¹³ Vö. Maksay Albert dolgozatát (*Erdélyi városképek, Kolozsvár, Enyed, Nagyvárad, Marosvásárhely, Brassó.* Bp., 1936.), 29.

¹⁴ Kerekes, i. m. 58—59., Borbély Andor—Nagy Júlia, *Magyarország I. katonai felvétele II. József korában.* (Klny. a Térképészeti Közl. II. köt. 1—2. füz.-éből). Bp., 1932. IX. tábla.

vázlat a mai helyzethez átvívó állapotot mutatja, különösen keleten már a mai befogott tereket.¹⁵ Mert azok a hatalmas térségek, amelyeknek a rokonaiból Párizsban boulevard-ok és Bécsben Ring keletkezett, a kolozsvári belvárostól keletre és északra, némileg megkisebbitve, ma is megvannak: a mai Hunyadi-tér, Hitler-tér, Széchenyi-tér övezete.

A hatalmas térségek övezetén kívül, „ameddig a város története nyomozható“ „mindig“ nagy külvárosok voltak:¹⁶ kertek, majorok, szétszórt gazdasági épületek. Szinte azt merném mondani: a fogyasztó Kolozsvár-város körül a termelő Kolozsvárfalu. Eredetileg nem is falu, inkább falvak. Egy 1734-es adat szerint még Kolozsvár három, tudniillik éjszaki, keleti és nyugati részén ugyanannyi külvárost számlál, amelyeknek lakosai többnyire földművelők.¹⁷ Egy 1736-os híradás szerint 3 kapuja van a városnak, a Közép-, Malom- és Monostorkapu s mindegyik előtt nagy, magyarok, székelyek, szászok és oláhok által lakott külvárosok vannak, amelyek lakói föld- és szőlőművelésből élnek.¹⁸ Jó későn, a XVIII. század végén a kolozsvári görög kereskedők a belvároson kívül, a Házsongárd nevű szőlők alján, majorok és kertek közt vesznek még helyet templomnak. Tehát a belváros déli peremén túl, a mai Görögtemplom-utca vidékén is voltak majorok.¹⁹ Major volt a mai Hunyadi-téren túl a Tordai-út és Györgyfalvi-út között is.²⁰ Nyugaton a ferencesek majorjai voltak a mai klinikák helyén, a mai Trefort-utca és Mikó-utca sarkán.²¹ Egészen a Mikó-kertig, kb. a mai klinikai központi épület rata vonaláig terjedtek. Barátok kertje néven ismerték

¹⁵ G. M. Khautz, *Gutachten sammt den bezüglichlichen Plänen über die von den Feld-Genie-Direktion der III. Armee im April 1855 verfassten Entwürfe zur permanenten Befestigung der Pässe von Siebenbürgen und der Stadt Klausenburg als befestigter Centralpunkt.* 1856. és Chrstl u. Bosnyak, *Klausenburg sammt Umgebung.* Aufgen. u. gezeichnet v. ∞ 1:14,400. 1 l. 1858. (Eperjesy, i. m. 2072. I. C. VI. 12—5—546. és (702.) GIh 318.) Fényképmás. Emberföldr. Int.

¹⁶ Békésy, i. m. 5.

¹⁷ Vass József, *Emléklapok Kolozsvár előkorából.* Kolozsvárt; 1865., 31., Kerekes, i. m. 56.

¹⁸ *Prospect und Grundriss deren Staette und Granitz Paessen in Siebenbürgen.* Zu der Geographisch und Topographischen Beschreibung Gehörig. Anno 1736. Zusammen Getragen von Johann Conr. Von Weiss, Kayserl. Ingenieur Obrist Lieutenant, und Fortifications Directorn in Siebenbürgen. Kézirat a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia könyvtárában (6778. sz.) F. 335/a.

¹⁹ Jakab, i. m. III. 451—452.

²⁰ Uo. III. 831., 885., Okl. II. 674., CCCXXIII.

²¹ P. Boros Fortunát rendfőnök úr szíves közlése.

a területet a múlt század derekán.²² A plébánia majorja volt a mai ú. n. külső Státus-házak, helyesen a róm. kat. egyházközség sétatéri bérházai helyén. Talán erről a területről, talán a fentebb említett, a mai Bartha Miklós-utca és Linczeg-utca közti kertről szól egy 1822-ből való tudósítás, miszerint 1718-ban még „a Plébánusnak Monostor Kapun kívül Két Kertye volt, mellyek közül egyik a Szamos kissebb ágára rugott Monostor felől való végével.”²³ Gyümölcsös és konyhakert volt.²⁴

De ezek a déli és nyugati majorok úgyszólván csak a teljeség kedvéért említendők meg. A kolozsvári majorok igazi klasszikus földje a Vashídon és a mai Széchenyi-téren túli hídelvi és kétvízközi, tágas, vízmenti területek voltak. Azok a területek, amelyek a folyó mai, árvízlátogatta völgyiskján fekszenek s már ezért sem voltak jók városközpontnak,²⁵ de annál könnyebb volt rajtuk az itatás, az öntözés, a gazdálkodás. Részben a Szamos-ágak, részben az ártér jó és bővizű, nem mély kútjai segítségével.²⁶ Még majd 1809-ben is előfordul, hogy: „A Majorok közti Birtokosok kéri a Szamos vize miatt vallott károkat orvosoltatni és a vizet birtokaikról elvétetni. *Válasz.* Város Gazdája Bányai Péter Ó Klmének mái napon meg hagyatott, hogy a' Belső Szamost [sic!] leg ottan el vétesse 's az Árkát a' Jégtől kitakaríttassa.”²⁷

Lássuk közelebbről ennek az északkeleti területnek a kialakulását és fejlődését.

1489-ben szerepel már az akkori városbíró külvárosi majorja. Egy hordó fejrdi dézmabort hozat be oda éjnek idején, titkon.²⁸ Ha Fejérdről ez titkon történhetett, alig gondolhatunk másra, mint hídelvei vagy kétvízközi majorra. De aligha volt még itt

²² *Kolozsvári Naptár 1845-re.* Kiadja ifj. Tilsch János. Kolozsvárt, é. n., 90.

²³ *Decretum Canonicae Visitationis Parochiae Latini Ritus Claudiopolitanae Anno 1822. die 20° Augusti Festo S. Stephani Regis et Sequentibus Diebus peractae.* Kézirat. 146—147. (A lapszámozás 1-től 370-ig terjed s onnan 135-tel folytatódik újra. Idézeteim a második részből vannak.) E munka feldolgozhatásáért hálás köszönetet mondok Baráth Béla dr. prelátus-kanonok, plébános úrnak és Kedves András dr. gondnok úrnak.

²⁴ Uo. 205. A Bartha Miklós-u. 19. sz. épület és nyugat felé a Malomárokra rúgó szép kert ma is a róm. kat. egyházközség tulajdona.

²⁵ Cholnoky, i. m. 25.

²⁶ Jakab, i. m. III. 675.

²⁷ *1809. évi Politico-Oeconomicum Protocollum* a Városi levéltárban, 234. pont, 76. l.

²⁸ Jakab, i. m. I. 567., Okl. I. 294. „allodium suum primo quod in suburbio situatum est“.

sokáig más mint egy-egy elszórt major. 1564-ben a város olyan közgyűlési határozatot hoz, hogy a csordának, barmoknak reggel és este a kurta szappan-utcai (= Dávid Ferenc-utca) kis kapu nyitassék fel, nyilvánvaló tehát, hogy ebben az irányban voltak, a mai Széchenyi-téren, vagy azon túl, de aligha messzire a városi legelők.²⁹ Egy pár évvel előbbi, 1561-i határozat, amely szerint a városi legelőhelyeken senki ne vethessen, se kertet ne csináljon, másoknak, akiknek marhájuk van, bosszantására és alkalmatlanságára, s ha mégis megteszi, a vetéseket és kerteket a város csordájával tapostassák el és rontsák le, — alighanem éppen a majorok kialakulásának kezdeti jelenségeire utal.³⁰ Egy 1564—65-ből való leírás szerint a három külvárosban a házak nagyobb része fa.³¹ A jellegzetes itt a mi részünkre az, hogy fentiekből következőleg észak és északkelet felé is már *egyáltalában* házak vannak, mert mint látni fogjuk a faépítkezés — Kolozsvárnak amúgyis egyik jellegzetessége — még igen sokáig jellemzi a két-vízközi majorvidéket. A mai Széchenyi-tér, a régi barompiac eredetére és a körülötte alakuló külvárosrész lassú megnépesedésére érdekes felvilágosítást nyújt egy 1570. évbéli végzés, amelyet a várostól e külső piac körül házhelyet kérők ügyében hoztak.³² A város itt helyet nem adott, mert ez a hely mindennap rakva van vidéki barommal. Kik a városra fát s egyebet hoznak, ott kell barmaikat kibocsátani. Hanem akiknek házuk nincsen, elég pusztá házat és helyet találnak az utcákban oda alá, kihez könnyebben férnek, hogysen újonnan építenének. Mintha tehát már telkek, utcahálózat kezdene kialakulni. Egy 1571-ből való végzés a majorokban élő szekeres legényekről ír.³³ Minden rontó ellenség, amely a falakat törette, a külvárost is égette, pusztította. Adatunk van róla, hogy 1601-ben a hajduk a majorok közt sok embert levágtak.³⁴ De a majorok alkalmasint hamar kiheverték a károkat s a felgyújtott, feldúlt faházak amilyen könnyen elromlottak, olyan könnyen fel is épül-

²⁹ Uo. II. 127. Itt tévedés a „hosszú“ elnevezés „kurta“ helyett, vö. pl. Karika—Bodányi térképét: a mai Dávid F.-u. = Kurta szappan-u. és a mai Brassai-u. = Hosszú szappan-u. (*Szabad királyi Kolosvár város térrajza*. A jelen birtokállást Karika Pál telekk. helyszínelő biztos után az új ház számozás [sic!] szerint össze állította és kőre rajzolta Bodányi Sándor telekk. térképező főbiztos. 1869. Kiadó tulajdonos Keresztesy Pál.)

³⁰ Jakab, i. m. II. 139.

³¹ Uo. II. 190.

³² Uo. II. 188.

³³ Uo. II. 210.

³⁴ Uo. II. 420. vö. III. 6. is.

tek ismét.³⁵ 1610-ben megint a védelmi szemponttal ütköznek össze a majorok, illetőleg azok, amelyek a városhoz túlságosan közel férkőztek. A bíró előadja a közgyűlésen,³⁶ hogy a Hídkapu előtt való majorok és kertek már korábban lerontatván, most sok könyörgés után megengedettett, hogy a tulajdonosok alacsony kerttel veteményesnek bekeríttethessék, de se házat, se csúrt, pajtát s mulató tornácot, se semmi épületet ne építtessenek rájuk, előfát ne neveljenek, s ha cselekednék, a bíró azonnal hanyassa el s vágassa le, hogy a kilátást ne akadályozzák. A sövények, kertelések felállítását is a tanács választottjai hírével tegyék, úgy, hogy a Hídkapu piacának ne ártson. 1631-ben a nagy égést a Hídelve alsó szélére beütött menykő okozta s a szél a tüzet elébb a víz-utcára (aligha az óvárira!) vitte, s amaz utca és a körül levő majorok mind elégték, azután a távolabbi majorokba, s néhány azok közül is elégett. Pár évre rá a jégzajlás elviszi a Szamoson volt ó-hidat, amelyik a tyúk-utcának a végében volt. Ez a szamosmenti utcanév megint majorokra utal.³⁷ A Kétvízköz akkori még félreeső voltát mutatja, hogy midőn 1638-ban egy szombatost megköveztek, ez a kivégzés a két Szamos közt ment végbe.³⁸ 1686-ban támadástól féltve a várost a lajtorjákat a majorokból behozatják a falak közé.³⁹ Egy 1703-ból fennmaradt összeírás szerint Kolozsvárt kert vagy major utcasorban 30 volt. Tekintve, hogy alkalmasint a mai telkeknél jóval nagyobb jószágtestekről volt szó (erre lesznek bizonyítékaink a következőkben), a külvárosok kialakulásának jelentékenyen előrehaladott állapotát kell látnunk ebben a számban.⁴⁰ Az 1704-es kuruc harcok idején a dézmacsúr táján, a Hídelve végén tárgyálnak a felek, odáig, a mai Vágóhídig ért tehát a város, értsd: a többé-kevésbé beépült, inkább bekerített vagy beültetett terület. Később Rabutin a városból hálni kiment a táborba, éjjelre, a két víz közé.⁴¹ A majorok értéknövekedését mutatja, talán a betelepülés lassú megsűrűsödését is, hogy mindinkább súlyt helyez a város védelmükre s a kuruc pusztítás után már felpanaszolja, hogy három külvárosuk, az ott levő rendek költséges építései, majoraik tönkretétele mily veszteség. Ha talán túlzással is, bármely

³⁵ Uo. II. 482—483., 665., 792. stb.

³⁶ Uo. II. 470.

³⁷ Uo. II. 653—654.

³⁸ Uo. II. 648.

³⁹ Uo. II. 751—752.

⁴⁰ Uo. III. 75—76.

⁴¹ Uo. III. 7.

hazai mezővároshoz hasonlóknak, néppel bővelkedőnek nevezik már e külvárosokat.⁴² Egy 1713—14-es összeírás megemlékezik a jezsuiták társaságának kerteiről és majorság-birtokairól.⁴³ 1722-ben Kolozsvár felpanaszolja, hogy úri és nemesi renden levő birtokosok külvárosi majoraikba is jobbágyokat kezdtettek telepíteni, ami megint a belterjesebb kihasználás előhaladását mutatja.⁴⁴ 1732-ben viszont a tanács általában még szegényeknek, nem szilárdan megtelepedetteknek jelzi a külvárosokat. Ez az idő sok obsitos német ittragadásának, majorokba településének is korszaka.⁴⁵ A XVIII. század folyamán a posztócsináló céh kertje a majorok és két víz közt volt, a postaberek mellett. A kert még a XVIII. század folyamán eladatott. A posztócsinálók 1755-ös névjegyzékében szerepel olyan családnév, amely a XIX. század harmadik harmadában vizsgált területünkön mint telekkönyvi tulajdonos fog majd feltűnni.⁴⁶ 1792-ben több házatlan kolozsvári polgár és mesterember a közép- és magyarkapun kívül kér házhelyet, mert az közel van a piachoz. A tanács igyekszik rávenni őket, hogy fogadjanak maguknak szállást a majorok közt, ott van elég hely s tisztességes ház.⁴⁷ 1795-ben egy kétvízközi major a katolikus gimnázium konviktusának birtokába került. Egy Wesselényi br. telkének szomszédságában volt s ez alkalmasint közelebről meghatározza helyét, mert tudjuk,⁴⁸ hogy a mai Eszterházy-utca volt régen a Veselényi-utca, — talán éppen erről a telekről kapta nevét — s azt is látni fogjuk, hogy az Eszterházy-utcában valóban voltak papi majorok.⁴⁹ Az 1808-as városi jegyzőkönyvben⁵⁰ említettnek a Külső Király-utcai (= Árpád-úti) majorok közti lakosok.

Kb. a múlt század második évtizedétől kezdve mindinkább szerepelni kezd az iratokban a Kétvízköz, ami nyilván jelentősebb betelepültségének, szerepe megnövekedésének a jele. Közelebb is került a városhoz, lakosai polgárok már. 1825-ben állítólag már 153 tulajdon házzal bíró gör. kat. gazda élt Kolozs-

⁴² Uo. III. 7—8., 85.

⁴³ Uo. III. 158.

⁴⁴ Uo. III. 957.

⁴⁵ Uo. III. 958.

⁴⁶ Uo. III. 33—34.

⁴⁷ Uo. III. 543—544.

⁴⁸ Karika—Bodányi, i. m.

⁴⁹ Jakab, i. m. III. 831., Okl. II. 673. A cimben Hídelve szerepel, a szövegben Kétvízköz. Ez aligha ellentmondás. T. i. sok esetben látható, hogy eredetileg a Hídelve a *Malomárok* hídján túli területeket jelentette, tehát a későbbi Kétvízközt is.

⁵⁰ Városi Levéltár, pass.

várt, s a majorokban, bérházakban lakó szintannyi volt.⁵¹ 1834-ben az unitárius templom tornyában ütőórát akarnak csináltatni, ami szép s kivált a kétvízközi külvárosi lakosokra nézve szükséges célnak jeleztetik.⁵²

Míg a régebbi adatok majorjait sokszor nehéz, legalább is bizonyos határozottsággal rögzíteni, az újabb adatok nyomán mind tisztábban megkülönböztethetők a belvárostól északkeletre terjengő síkon is a különböző major-gócok. Kb. a XIX. század elejétől tisztán látjuk, hogy a Hídelvén volt a városmajor s hogy a Kétvízközt többféle papi major volt — kérdés éppen; hogy egyidőben-e, vagy fokozatosan kijjebb vándorolva — a Széchenyi-tér keleti végének szomszédságától kezdve messze kifelé. Hatalmas papi majorok voltak a Pap-utca elején,⁵³ több mint valószínű, hogy az utca is innen vette a nevét, továbbá a mai Eszterházy-utcában. Ezek — nem tudtam tisztázni — talán a kolozsvári római katolikus egyházközség majorjai voltak mind. De lehet, hogy kívül a piaristáknak, belül, láttuk, a gimnáziumnak s talán a ferenceseknek is voltak majorjaik. Mindenesetre alig hihető, hogy a ferenceseknek a klinikák felépülte után, a 70-es évektől a rendház mellett a *mai* Wesselényi-utcában lettek volna még majorjaik.⁵⁴

Ezeket a térben távoli majorokat, amelyekre még sokan emlékeznek, könnyű volt legalább úgy-ahogy rögzíteni. De közvetlenül a Széchenyi-tér északkeleti sarkáról indul egy kanyargós kis utca, ma Mikes-utca, amely az első világháború előtti időkhöz Major-utca, a XIX. század derekán⁵⁵ még Majoros-út néven szerepelt. A hagyományőrző név elárulja, a helyzet világossá teszi, hogy a legközelebb eső, legősibb, legtovább élt, de legrégebben eltűnt, napjainkra legkevesebb nyomot hagyott majorok vidéke, nyilvánvalólag még az északkeleti Szamos-síkságon belül is par excellence a régi majorok területe. 1794-ben egy közgyűlési határozatban szerepel a majorok közötti városnegyed s ezt a környéket érti alatta, mert ugyanott külön említetik a hídelvi, de nem a kétvízközi negyed.⁵⁶ S 1845-ben így

⁵¹ Jakab, i. m. III. 857.

⁵² Uo. III. 881.

⁵³ Az utca eredeti elején, t. i. ma az utca a Magyar-utcától ezt a nevet viseli, míg azelőtt a Malomárokig Zsidótemplom-u. néven szerepelt s csak a Malomárkon túl kezdődött a Pap-u.

⁵⁴ P. Boros Fortunát rendfőnök úr szíves közlése. A tulajdoni kérdésnek — önmagában — természetesen nincs földrajzi jelentősége.

⁵⁵ Karika—Bodányi, i. m.

⁵⁶ Jakab, i. m. III. 691—692.

határozzák meg a Kétvízközt: „kezdődik a' sétáló helyre kimenő keleti szegeletnél, és tart a' nagy és kisszamos közt épült (majorok közötti) házakból le a porondig és posta-berekig.“⁵⁷

Dolgozatom célja ez után a keretbe helyezés után éppen ennek a belvárosperemi régi majorterületnek a fejlődési rajzát adni: a kialakulását, a lényegét és az elmúlását.

1844-ben született, 1917-ben meghalt apai nagyanyám úgy mondta, hogy a Major-utca 13—17. számú telkein volt a régi papok majorja. Ezt írásosan igazolni teljesen kielégítő módon, minden utánjárásom mellett sem sikerült, de mindenesetre vannak valószínűsítő adatok.

1622-ben az unitárius „plébánus“ halála után összeírván örökségét, ebben szerepel egy majorság birtok (allodium) Hídkapun kívül, ama híd mellett, amely a nagy Szamosra van építve, ahová a tízed gabonából és borból az idő szerint járó dézmát összegyűjteni szokás volt.⁵⁸ Ez már nyilvánvalólag a mai Szechenyi-tér keleti fele mögötti területre utal, — a mai városi épület vonalában volt a híd —, a Dézsma-utca vidékére, esetleg már éppen a Major-utcai majorra. Nyilván ugyanerről szól 100 év múlva már egy katolikus adalék. 1822-ből a következő híradást vesszük: 1718-ban „a Plebanusnak a Híd Kapu előtt, a nagy híd mellett, az hol most az úgy nevezett barom piatz vagyon, egy majorja volt, melyben a bor dézmálás szokott volt végben vitetni, de ez a hely ma a nemes Város birtokában vagyon, az Conscriptiobol pedig sub *Nro 6* a tetzik ki, hogy ezek felett a Plébánusnak a két víz között egy Jó helye is volt, mely a Plébánus mostani Majorjával meg egyez, mivel ott a halas tót az én immediatus Praedecessorom töltette bé, a mint ez a T. N. Megye előtt, kivált pedig a Ttts Curator Úr előtt, aki azon időben a Parochialis kertet felibe mívelte, tudva vagyon: de nem is mutathattya meg a Ttts Ns Megye, hogy ez a Major valaha a Templom birtokába lett volna: ide magok a Plebanusok építették házokat, szállítottak Zselléreket, kik a Parochialis földeknek mívelésében segittséggel voltak és vannak.“⁵⁹ Mintha itt a belső major megszűnése, a jelleg kifelé vándorlása volna olvasható.

További adatokért a régi térképekhez kell fordulnunk. Az említett 1714 utáni térkép⁶⁰ tanúsága szerint az időben a Ká-

⁵⁷ *Kol. Napt.* stb., 89.

⁵⁸ *Jakab*, i. m. II. 572., 576., *Okl.* II. 258.

⁵⁹ *Decretum* stb., 146—147. és 222.

⁶⁰ *Jakab*, i. m. I. 537., *Vil.* I., IV. tábla, *Eperjesy*, i. m. 2339.

dár-utcán és a mai Széchenyi-tér keleti felén túl a Major-utca környékén már megvan a mai utcahálózat. A mai Hosszú- és Apáczai-utca közt mindenesetre messzebb kezdődik a telek, mint később. Kb. úgy, mint ma, a későbbi Tornavivoda telke akkor is a térhez tartozott. A Hosszú-utcának a mai Eötvös-utcán túli része azonban csak kis darabon volt még mindkét oldalt telkesítve, tovább csak az északi oldalon s a Pap-utcát még nem tünteti fel a rajz. A József császár korabeli térképen ellenben már *teljesen* előttünk áll a városnak ezen a részén a mai utcahálózat.⁶¹

Ennél a régi kornál kell megemlékezni a sokkal később is még fennállott, részben ma is meglévő ősi utcanevekről, mert azok talán még a XVIII. századnál is régibb időből valók, annak állapotait tükröztetik. A legjellegzetesebb nevekről, a Major-utcáról, a Pap-utcáról, amelyek a táj régi városi feladatait alapjában mutatták, már szóltam. A régi⁶² Dézsmacsúrtér (ma Vágóhídtér), a Dézsmacsúr-út (ma Kriza-utca), a Dézsma-utca, Kádár-utca neve elárulja, hogy területünk a bort termelő északi, délnek kitett lejtőjű szőlőhegyek s a bort fogyasztó város közt terült el. De talán nem túlságosan merész vállalkozás a fenti telkesítési adatok figyelembevételével a Hosszú-utca nevét is magyarázni próbálni. Nyilvánvaló, hogy a régi hagyománytisztelet mellett egy azelőtt rövidebb utca neve nem igen vált Hosszú-utcává csak azért, mert idővel mind tovább kiépült s hosszú lett. Ez a név talán arra utal, hogy anélkül hogy maga az utca valami sajátos jelleggel, tartalommal bírt volna, talán hogy két oldala még egyáltalán telkekre lett volna osztva, már vitt valahova, egy meghatározott célhoz, amely végig az egész utcán át volt elérhető. Egy csapásra létrejött, inkább kitaposott, mintsem kiépített hosszadalmas út lehetett, akik eleinte ott jártak, azok többsége legalább *végigment* rajta, ezért találta és nevezte el hosszúnak. *Távoli területre vezetett* s ez a távoli területre vezető volta adta meg eredetileg alkalmasint egyetlen jellegét és nevét. Bizonyára a Pap-utca tájkára, a papok majorjához vitt itt gyakran az út. Talán a régi majortól az újhoz.

Mit jelentett a XVIII. században a meglévő „mai utcahálózat”? Egy 1703-as összeírás⁶³ tanúsítja, hogy akkor a mai Kossuth Lajos-utcában is kb. a mai unitárius gimnázium tájá-

⁶¹ Borbély—Nagy, i. m. IX. tábla.

⁶² Karika—Bodányi, i. m.

⁶³ Jakab, i. m. III. 201., vö. Kerekes, i. m. 58—59.

tól kifelé már csak faépületek voltak. Mennyivel inkább kijebbi! A jozefinista felvétel leírása szerint: „A belváros legtöbb háza kőből épült, az elővárosok azonban — kivéve két templomot és néhány házat — fából vannak épülve.”⁶⁴ Az 1870-es évek elején a telekkönyvi felvételi birtoklapok a Major-utcában és a telkeivel összeszögellő telkeken, a Széchenyi-tér, Kádár-utca, Nagyszamos-utca (ma Szamos-utca), Lőrinc-utca (ma Eötvös-utca) és Hosszú-utca közti két, a régi Major-utcát szegélyező telektömbön még a legtöbb helyen kerteket, csűröskerteket, faházakat, házhelyeket említenek.⁶⁵ Hatalmas, csak később parcellázott, felaprózott telkek voltak javarészt. Így a Mikes-utca mai 1. és 3. számú telke még a szomszédos Széchenyi-téri telekhez tartozott, az 5., 7., 9., 11. számú mai telkek egyetlen beépítetlen kert volt szám nélkül, a mai 13. szám volt az 1. szám, a mai 23. szám a 9., a mai 29. a 11. Hasonlóan a páros oldalon. A mai 8. szám volt az első: a 2. szám, mert az előbbieket a térről vagy a Hosszú-utcából be- illetve átnyúló telkek voltak, a mai 16. szám volt a 4. szám, stb. Kolozsvár tájfejlődésének egészen határozottan megfigyelhető sajátága az éles ellentét: a belvárosban a szűk frontú mély telkek összevásárlása tágas középületek számára s a külvárosokban a kiterjedt nagy telkek feldarabolása. Ez mutatkozott itt is.

Egy 1903-ban megjelent munka a Hóstát, Kétvízköz, Hídelve terjedelmes tizedeiben csak kétemeletes katonai laktanyákkal tarkázott apró házakat s földműves lakosságot vél találhatni.⁶⁶ Nagyjából igaza lehetett, de természetesen éppen a belvároshoz legközelebb eső piacmenti területeken legkevésbé. A kétvízközti majorterület mezőgazdálkodó népességébe már régóta mind több kisiparos vegyült. Nagyon lassan, fokozatosan, megrázkódás, életmódváltoztatás nélkül. Az ipar eleinte csak mellékfoglalkozás volt s később is megmaradt mellékfoglalkozásnak a gazdálkodás.

Már 1845-ben⁶⁷ látunk ilyesmit. A kormányzó, a kormányzéki tanácsosok még mind a belvárosban laknak, a kormányzéki titkárok közül már egy a barompiacon. A kormányzék melletti ügyvédek közül 28-an laktak a belvárosban, 9-en azon

⁶⁴ Borbély—Nagy, i. m. 39.

⁶⁵ A telekkönyvi adatok feldolgozásában való szíves segítségéért néhai Papolczy Andor telekkönyvvezető úrról kell hálás köszönettel megemlékezni.

⁶⁶ Békésy, i. m. 42.

⁶⁷ *Kol. Napt.* stb., 73—112.

kívül, utóbbiak közül egy a Kisszamos mellett, egy a Kétvíz-közt. A gyakorló orvostudorok közül 12 lakott a belvárosban, egy azon kívül, területünkön egy sem. A gyakorló sebészek közül 17 lakott a belvárosban, 4 azon kívül, közülük egy a barompiacon. A gyakorló bábák közül már csak 14 lakott a belvárosban, 19 azon kívül, közülük egy a majorok közt. Mind a négy gyógyszerész a belvárosban lakott. A céhbeli mesteremberekről a csatolt térkép tájékoztat. Mutatja, hogy sok ipar a belvárosban székelte még, de épp a legtöbb iparost foglalkoztató egyik-másik ipar már nem. A csizmadiák, a tímárok, a mészárosok, a szőcsök már inkább a külvárosokban telepedtek. Területünk, igaz: inkább vízmenti peremei, a tímárok fő telephelye, a majorok közt jelentékeny számban vannak csizmadiák. A XV. század óta átvette Kolozsvár a budai jogot, amely előírja, hogy a húsvágás legyen fényes nappal és a folyóvíz mellett.⁶⁸ A XVIII. század végén még a Szamos hídfőjénél volt a vágóhid s a mészárszék.⁶⁹ A barompiac és környéke 1845-ben is a mészárosok hazája. Több szőcs is lakott ekkor a Kétvízközt, s szabók, kerékesek, rézművesek. Ács, asztalos, aranyműves, fazakas is akadt.

Idejegyzem valamennyi megadott családnevet:

<i>Kisszamos mellett:</i>	<i>Barom- piacon:</i>	<i>Nagyszamos mellett:</i>	<i>Kétvíz- közt:</i>
Akeszmán, Bagaméri, Buczi, Dali, Frank, Frank Kis, Gálfi, Göcs, Jánosi, Lászlóczki, dátosi Makó, Mikler, Régeni, Suszter, Szentpéteri, Taufner.	Ajtai, Bartha, szentkatolnai Biró, Debreceni, Gyulay, Honigberger, Kászoni, Marsalkó, Rotárides, Sós, Szentpéteri.	Angyal, Bagaméri, Bálint, Czink, Farkas, Fekete, Frank Kis, Gyulai, König, Reizner, Sinczki, Szentpéteri, Zima.	Albertfi, Brucsek, Dopsi, Farkas, Gyulai, Kovács, Musnyai, Müller, Petricz, Régeni, Weinhold.

⁶⁸ Jakab, i. m. I. 469—470., Okl. I. 283.

⁶⁹ Uo. III. 537.

Majorok közt:

Almási,	Gálfi,	Kis,	Régeni,
Balázs,	Göcs,	Kollát,	Rozner,
Balog,	Gregor,	Kónya,	Tóth,
Csepregi,	Hermann,	Lévai,	Ugyan,
Diószegi,	Jenei,	Nagy,	Vadasdi,
Dömsödi,	Kakas,	Némethi,	Váradi,
Fekete,	Karmaloczkai,	Nverges,	Zakariás,
Gál,	Kertézs,	Regius,	Zándor.

Igen jellemző, hogy sok esetben ugyanaz a családnév többször fordul elő az egyes tájakon és — mint látható — a szomszéd tájakon. A patriarchális, beltenyésztésre hajló, zárt, falusias jelleg árulója ez is.

A 70-es évek elejétől folyó adatok szerint⁷⁰ a telektulajdonosok közt főleg a Nagyszamos mentén sok mészáros, — továbbá szöcs, asztalos, tanár, orvos-sebész, királyi tanácsos, építész, postafőtiszt, országos ügyvéd, ny. járásbíró szerepel. A tulajdonosok természetesen többnyire magasabb társadalmi állásuak, mint a lakók, de a parcellázások azt eredményezik, hogy a tulajdonosok sorában is nő a kevésbé jómódú elem száma. A következtetés-vonásban óvatosnak kell lennünk, mert az adatok hiányosak. Igen valószínű, hogy 1845-ben is volt már itt a kisiparosoknál tehetősebb elem is, — talán nagyobb területen, mint később, — csak nincs rá adatunk.

A századforduló idején szürszabó, kőműves, bábasszony (így hívták a bábát), asztalos, mészáros, bognár, órás, tűzoltó, pléhes, pallér a régi majorok lakóinak a zöme. Egy-egy kistisztviselő, városi szemétkapitány. A jobbmódú tulajdonosok nem laknak ott, kiadják a szerény házacskákat s legfeljebb a kertet tartják fenn maguknak.

A telekkönyvi felvételezéstől a rohamos átalakulás koráig, a XX. század első évtizedének végéig megint ideírom valamenynyi telektulajdonos nevét:

Régi nevek a Major-utcában és a régi majorok közvetlen szomszédságában:

Nagy, Gálfi, Kelemen, Lászlóczki, Kiss, Dobál, Verzár, Bányai, Bornemisza, Tóth, Pál, Filek, Holicsék, Jakabfi, Huszár, Ványolós, Farkas, Reschner, Reinisch, Hajós, Kálai, Rignáth,

⁷⁰ A hiányos telekkönyvi feljegyzések nyomán.

Lévi (nem zsidó!), Benigni, Klöesz, Zágoni, Orosz, Besztercei, Müller, Vaiss, Kovács, Bálint, Sipos, Maksay, Bartal, Balázs, Csoma, Veres, Frank Kis, László, Deák, Marsalkó, Poszler, Hatsek, Kajetán, Böckel, Szentpéteri, Rozner, Benkő, Bagaméri, Brúzer, Rutska, Katona, Kardos, Tokaji, Bodnár, Feszt, Domján, Kondász, Molnár, Rusz, Rotaridesz, Gombos, Szabó, Máté, Albertfi, Reizner, Kolozsi, Burnász, Govrig, Székely, Laczhegyi, Korányi, Akác, Erdélyi, Csontos, Lukáts, Hochbaum, Bábics, Schuhwerk, Dali, Hochecker, Kerekes, Elczner, Lacza, Toroczka, Fazakas, Bántó. (És két zsidó név. Ld. később.)

Régi nevek a Széchenyi-tér, Kádár-utca, Nagyszamos-utca, Lőrinc-utca által bezárt távolabbi környéken:

Bágyi, Régeni, Sándor, Gyergyai, Bartha, Kőrözi, Trifán, Haas, Brandspiegel, Pap, Füzi, Brencsán, Harasztosi, Ferencz, Kotsis, Istvánfi, Gáspár, Kaló, Bittó, Salak, Sándi, Lászlóczki, Bányai, Ajtai, Kondász, Frankkis, Domján, Molnár, Rotaridesz, Rusz, Balás, Bogdánffi, Manó, Csoma, Veres, Dudás, Kis, Gálfalvi, Sala.

Régi nevek a Lőrinc-utca és Hosszú-utca által bezárt távolabbi környéken:

gr. Bánffy, gr. Bethlen, gr. Berchtold, Czink, Rignát, Kaukál, Fodor, Haller, Toóth, Dániel, Megyeri Jámbor, Medgyaszay, Petricz, Szőke, Blázi, Komlósi, Vass, Andrásovszki, Dalchau, Tauffer, Zágoni, Stief, Gyárfás, Máté, Szabó, Szentiványi, gr. Béldi, gr. Haller, Hajós, Csepregi, Kiss, Kerekes, Losonczy, Rác, Raskó, Georgevits, Ambrosius.⁷¹

⁷¹ A nagy telektömbök régi birtokosai közt, mint látjuk, (különösen a legtávolabbi, Lőrinc-utcai területen) jó néhány mágnás-család neve is szerepel. Alkalmassint belvárosi paloták külső tartozékaival állunk szemben. Ezek a mágnásbirtokok talán több más helyen is megvoltak a Kétvízközben. Láttuk a Wesselényi-telket, valószínűleg a mai Eszterházy-, akkor Veselényi-utca névadóját. De 1869-ben Karika-Bodányi térképén már szerepel az Apor-utca és a Lázár-utca is, ezeken a neveken. Pedig akkor még a szép régi utcanevek ékesítik a térképet, egyedül az Óvárból újonnan nyitott kis utca viseli már a Korniss-utca nevet s a régi barompiac lett már Széchenyi-tér. Az Apor-utca és Lázár-utca nevét — úgy látszott — a birtokok után a köztudat adta az utcáknak, nem pedig a város hódolata, amely amúgyis kétes értékű lett volna, hiszen a Lázár-utca ma is inkább biblikus, mintsem grófi értelemben érdemli meg a nevét. A Lázár-utcát illetőleg ezt a feltevést alighanem megdönti az, hogy Kelemen Lajos főigazgató úr szíves köz-

Dölt betűvel jeleztem azokat a neveket, amelyek az 1845-ös névsorban is szerepelnek. Nyilvánvaló, hogy a két névsor nem egynemű s csak szükségből vethető egybe. Mégis a nyugodt, egyenletes, szerves fejlődést árulja el, hogy elég sok a régi név.

A nem telektulajdonos törzslakók közül megemlítendő a Csapó, Szöllösi, Vaszi családnév.

A régi majorok százados életük alatt természetesen nem jelentették egy életmód megkövesedését. De minden átalakulásuk lassú, fokozatos és szelíd volt, nem járt a lényeg megváltozásával. A XX. század első tizedében *lényegileg* nem különbözött még területünk sokszázados önmagától. Sajátos városi falusiasság, polgári népiesség volt itt, gazdálkodó kisiparosok szerény, de boldog és kedélyes világa. Egy darab ősi Kolozsvár.

Vessünk egy pillantást erre a tájra, a lelkére, a lényegére. Próbáljuk az életmódján és a nyelvén át nem csak megközelíteni, magyarázni és elmélkedni róla, de — látni, behelyezkedni és meg is érteni.⁷²

lése szerint itt a Lázár grófoknak nem volt birtokuk, viszont ez az utca vezethetett egy régi Szamos-szigeten volt Lazaretumhoz. Ám ez talán nem érinti az általános megállapítást. Már 1869-ben megvolt s ma is megvan a Bethlenkert-utca. Ez a név csak megerősíti feltevésünket. Mikor elkezdődik a hódolati utcaelnevezések divatja, a Wesselényi-utca neve beköltözik a belvárosba. Nem érdektelen, hogy Erdély arisztokratikus fővárosában úgy látszik csupa mágnás szerepel az első utcanévadók között.

⁷² Vö. Utószó.

Kétvízközi majorok.

Nagymama férehúzta a fírhangot s feleresztette a rollót.

Ujjesztendő, jukas kendő,
Kej fel Ferkó, ég az erdő.

— Egységükre kívánom az éccakai nyugodalmat. Számos bóldog esztendőket érjenek!

Kivackolódik, felkél mindenki.

Küvül hovazott, hógojóznak, havazódnak a gyermekek. Ugy dideregnek, hogy . . . Foga van az üdőnek, csattogó, esikorgó, farkasórdító hideg vagyon. Zúzmora a fákon, síkság van az uccán, ojan sík az út, hogy jegen fut a szánka. Kel a kozsok, a keszkenyő, a bélelt újjas, a meleg lábbeli, melléjek a kestyü, éccakának idején a derekajj, a vastag paplany, takaró, a dunyha, a párnák. Perszé írdatlan nagy butykók is a jószívású kemencébe, a Dániel-kájhába.

A való igaz, mostanság kevés a dolog. Antul jobb. Egész áldott nap egymásnak aggyák az ajtót az ösmerősök. Tőszomszédok, testi-lelki jóbarátok, szegről-végről atyafiak, mesteremberek, bótosok, fínun népek vizitába jönnek. Vajeccer ezer-idegen is béajájja magát.

— Alázatos szolgája!

— Alázatos vagyok.

— Csókolom a kezeit!

— Szerusz Misi! Táj, szivem!

— Alázatos szolgája!

— Gubernátor macskája!

— Hogyan kedvez az egészsége?

— Tegye le a kabátyát, me elmelegedik. Elérkezik, ráérkezik. Újjen le, me elviszi az álmunkat.

Rózsolis, szilvórium, seprőpálinka, köményes, gyomorerősítő, kontyalávaló elékerülnek: tessék mán szeretni az italamot, ne féjjen, hogy megétetem, mit inna? Na még egygy kupicával, csak éggy gyűszűnyit! Ől meg, hogy igyak égyomorra.

— Börszivarat vagy cigárettát? Ehejt a hamutartó. Ne élembe tedd, hanem elejibe, elébe! Közelébb!

Szétszakad a társaság. Eggyik vendégnek nincs maradása, a másiknak nincs már érkezése. Van, aki tartóztat, de van, akit tartóztatnak. Hurutos leves lesz ebédre (örmény étel), tám fojtot pecsenye vagy aprópecsenye, bizonyosan verőmalac, kétrendbéli hús. Azután osztán talkerli, esöröge, rózsafánk, vaj ki tuggya, tám házibarát bórsatóval.

Ahány ember, annyiféle. Má szalmájára, szálára is. E szigorú, hitvány, cingár, cinegekáplár, szilimán, küsdeg, alacson, a másik nagy lungúj, égimeszelő, cérnakáplár. E peckes, magoss, jókötésű, tagbaszakatt, derék, nagy mahomed ember, behemót, drabális, dromedár, a másik nem törpébb, marhanagy, de tórha ember, kappanhangu, gyenge mind az olájecet, aki úgy jön, minha menne.

Há még bejül! E biza sohase vót valami nagy világ veresse, bugyuta, hájfejű, bódogtalan, málé, muja, hültszájú, tökéletlen, mutúj, nyim-nyám, nyám-nyám, tutyimutyi, élhetetlen, teddide-teddoda ember, félszeg, lagymatag, lassu kása, lágy ember, aki mindég csak nyel, lajhár, málészájú, papalatty, csámpás, szuszimuzsi, ritka buta ember, okos mind a tórdai malac, okos mind a kos, ojam mind egy faszent, aki csak bámul, mind a bórnyu az újkapura, talántám tritty-trotty, mufure alak, törődött vén trotty is, ojam mind a fancesali feszület.

A másik jóraivaló, áldott jó ember, a légynek se vét, de rá-tartós, ád magára, tart magára valamit, gangos, gálánt, önfejű, csökönyös, akaratos, mokány ember, mektecek rajta, hogy ha mekköti, megbicsakolja magát, nem adja bé a derekát. Puzduri, pukkancs, mingyár megmérgeződik, felcsattan, hírtelenkező, a tetejibe van a füle megett.

A harmadik hepciáskodó, órdiraré lármakavaró, mindig bal-lábbal kelt fel, a bal lábával köt fel, asz hiszi hogy Atyaisten, ojam szekánt hogy a vizet is megbolondította, mord, morcos, örökké morcog, ojam mind a koppantó, nehéz természetű, imátkozni se lehet kedvire, ágál, megáprehendál ha nem gatszulálsz nekije, mindég benne lakik valakibe, tudálékos vén salabakter, aki mindenkit letromfól, letácsól, lefőz, végez mindent nagy puffra, nagy feneket kerít mindennek, daraboson beszél, nagy dérrrel-dúrral mindétig csak órdibál, szekéroz, vegzál, récumoz, abriktol, bizget, abajgat, pocskondéroz, cégérkedik.

A negyedik lelketlen, csúfondáros hírharang, komiz halál-madár, ojam mind egy harizsmadár, mindent összeharizsálna, szabadszáju, mindenkit nevezget, csúfneven, szégyentelen, cudar,

háládatlan, minden hájjal mekkent, sokféle eszű, tökéletlen, alamuszi, sunyi, simándi, praktikáló, köntörfalazó, facsaroseszű köpenyegförgató, fogadatlan prókátor, aki mindenre tud káden-ciát, sokféle fából van a faragva, nagy színész, nagy zsidó.

Az ötödik, az a borostás kopac barát, vijális, léhaskodó, figurázó, tolvaj, huncutkodó, pajzán, nagy léha pernahajder, ojan mind az áprilisi idő; — a megél a jég hátán is, megeszi a patkószeget is.

A hatodik csak szótalan ül, magának való ember, aszongyák csudálatos, hóbort, meghöbörödött csudabogár, háromfertájos, nincsenek annak othon, elmentek neki hazulról, az Isten elvette az eszit, zöd fedél alá való, megzavaradott, megbomlott, megkánforodott, megháborodott, kötnivaló bolond, sültbolond, csak rá ne jöjjön a bolongya.

Árvaleves, rongyosleves, pergeltleves, vastagételnek bórsó káposztacikával, nyúlgyirinc, pánkó, kúrtöskalács: ijentájt, tél derekán, farsangba módi s javallani lehet. Östire békacombot, cubákat vettek a cigánnéktól.

Gondot ad a sok betegség, szorongattatás. Abba vagynak, hogy a nyírkos, hideg ajér az oka, a Mennybéli a megmondhatója. Esztendeje ijenkor is sokan elmentek. A másik héten meghótt Samu bácsi. Elvitte a vízibetegség. Üdötötött ember vót, nem maji csírke, de Terka néni árva lett, úgy maratt, mind az újjam, elhagyatott, az égvilágon senkije se maradott. Azótától fogva kopogó fejire úgy jár mind az Orbán lelke, mórfontíroz, sahajt, odavan, emészti a bánat, elhaggya magát, elszontyolodik, elpusztul. Mék kárt teszem magába, elemészti magát. Egyebünnet is, többünnet szomorujelentés jön. Isten nyugosztajja, az Isten nyuktassa meg. Haló porába is álgyák. Emlékezete legyen áldott. Húz a patikárus, hónaprá tám kinyútószattattyák. Fennvaló Isten! Fáj az ember lelke, megilletődik, megindult, hat neveletlen gyermeke szipog.

Há Ilka néni? Ó hadd el, ne is kérdezd! Csak hálni jár belé a lélek, ojam mind az őszi légy, má csak az árnyéka annak ami vót, pápista színe van, fakó színe van, úri színe van, halavány, ojam mind egy nyúzott macska, csak csont s bőr. Annak lüttek, hogy felépűjjon. Jól bírta magát, ojan erőss vót, mind egy bivaj, ojan gyenge mind az árnyék, ojan vót hogy maj kicsattant, ojan mind a hét szűk esztendő, ojan nehéz vót mind a só, ojan könnyü mind a tollu. Hektikás szegén, tikácsol, a száraz köhö-

gés bántya. Meg van verve az Istentől. Abiza, a kígyónak se kívánom. Itthágy hamarosan.

Az a drágalátos bulándera Pendzsi is béatta a kócsot, kámpec neki, Fődváron deckát árul. Ténnap nyútószatták, soha jó húsba nem vót, agár vót, sován vót, nyomoruság vót, de méginkább meghúzódott, leromlott.

Eggy-eggy ösmerős örökösön panaszólkodik, hogy úgy fáj a csípője itt a főrgóba, hogy leesett a hátpecsenyéje. Zsibog, tám kimarjúlt a kara. Nyeg, fájtattya eszt-aszt. Gusa, sérvés, sümöcs, ótvar, fokad a seb, kifokatt a kilis. Fáj a vékonyom! Jaj a lábom! Bebugyolájja, bébónyájja fásliba a lábát. Szénamurvából való fürdő is jó lábfájás ellen.

Na, lesz még szálló, lágy kenyér!

Gáborka be elkámpicsorodott! Tám csak nem? Elfog éngemet a halálos félelem. Kórnyadozik, halovány, kiüti a főróság, szórtyog, prüszköl, prüsszent, sziflog, keheg, kehicsél, furt kehécsel, gürüzdöl a torka, köpik a nyápic gyermek. Szalaggyan lelkem, nagyléán, hamar a doktor után, hogy segítjen. Amondó vagyok, csak katarus fog lenni. Ek kicsi sárga cukórtól meg herbatéjától felépül, az elmulassza. Főron igya, mentől főrobban.

— Csak ódóggység a flegma, — má engedelmet istállok.

— Kéresztessük, el kel kéresztetni az oskolából.

— Te Gáborka, nem:

Iskolába — fáj a lába,

Hazamenni — nem fáj semmi?

— Ó mennyi el, még ugyan szereti az oskolába.

Bécsoszognak a szenes olájok:

— Trebeker bun?

S elindul a galagyolás: nutrebe, trebe. Kundáj? Tripi cule csingri cár. Fogja!

Jön a bejáróné, a takaritoné, a mosóné, elé a szappany, a kékitő, az útra mari. Hól van a szennyes? Itt van mindenestől, ágynémü, asztalnémü, bugyigók, cihák.

— Ügyejj te, a gyönyörü csupját meg ne perzsel a téglázással, me osztán eldukhatom alant az ágylábához. Ügy ügyekeztek, hogy kimosóggység még ma az a ruha s hónap bévasalóggység!

Több léből kimossák, esömöszölik, tisztájják, kifacsarják a ruhát. Cipelik a hiuba, szakad le a kezek, s teregetnek. Hasztalan kijátom őket, menyek, nézzem meg micseinálnak, me nincs

nyuktom, elfog a szorongás annyiból, hogy gyertyával járnak. Utánuk hórdom én a zsendejt, me annakutánna min jöhetnek a tűzoltók a vízipuskával.

Van vagy hat sing gyócs, úgy lehet éggy sánta arasz ha hibádzik, elé vele, béavassák, me másképp vaaras után összekucorodik, güzsörödik óhatatlan. Akkorára: nyugodalmas jóéceakat, hónap is nap lessz.

Másnap, szeredán bépráhójják, mángorójják az abrosznémüt.

— Tegyé! a vasba elevenszenet és tedd a fütőre! Meere vagon a vasalóláb?

Ki van vasalva minden ahogy dukál. Eggy kötén nem sok, de anny se vasalatlan. Viuessük a sifonérba.

Na az éccaka is csak annyit aluttam, mind a nyúl farka, ragad le a szemem mán, áltába elaluszik az ember, ha túlon túl keveset aludott. Aluhatnék, úgy alunnék, hogy . . . Bécsinájjuk a zsalugáttert bévünnet, bévűről, nem jöhessen bé a világ kívűről. Hogy aluagyak. A tyúkokkal fekszünk le, vetkeződünk, feküszünk, nyukszunk, hálunk, aluhatunk, úgy aluszunk mind a té, úgy aluszunk mind a bunda viradásig, ha sűrűn, sűrűgén, ha mátrácon. Díványon, kemén kanapén is elszunnyad akárki ebéd után hogy lenyugoszik, ledől, lefeküdütt. Az ők emberek valahun a kertek tájékán a sánca is mekhál ha ivutt.

Meglágyútt az idő. Cikázik, cikás lett a krumpli a pincébe. Kakasmandikót hoznak a cigánnék. Felásódott a keert. Nem lessz éggy ágyás murok? Vagyigen! Kötözésre elékerül a hárs, elé az ótóviaszk, büdöskővirággal permeteznek.

Böt vagon, bötös ételek. Spenót (vagy: laboda) bundáskenyérrel. Szegénvitéznek is híjják. S másegyéb. Madárté is mind egyre.

Pászkát eszen a zsidó.

Sándor, József, Benedek

Hozzák zsákkal a meleget.

Kivirúl a picus, temérdek szabóbogár bujik ki a faarra, sütkérezik a megmelegedett házfalon.

Máma jókór felköttek, mihent csergett a serkentő, a serkentőóra, még meg se viradott, s megvevődött a zsenge bárány. Ólvad el az ember szájába a gyenge báránhús. Nagy örömemre vagon.

A gyermekek még elvannak a szobába, ott jácodnak. Farkas van a híd alatt-ot, harakszom rád-ot, dugoeskát, bujoeskát.

verespecsenyét. Csípi csóka, varju vágja, hólló kopácsójjja, hess!

— Ki népei vattok?

— Lengyel László jó kirájé.

— Az is nekünk ellenségünk.

S megint:

Hinta, palinta,

— Két krajcárér palacsinta.

— Ki ne heppennyetek!

Nagymama ókulával, ókuláréval cakkent stikkol (vagy: stikkel), vagy steppol, öt, dógozik a tő, a léángyermekek mellette a paccékeken, sámerlikén sűnyólnek:

Elől menyen fényeske,

Utánna megy fejrke.

Csombojíttyák gombojégba a szálat, ügyelve, göcs ne legyen, össze ne gubancológgyon.

Iluska, a madárhúsú, vékompénzü kicsi penészvirág a kedvenc, konfidens, perepáttý, nyukhatatlan kis maszat. Nyárára bétóti az öt esztendőt, jövendőre pacalista leszen.

A lekkisesebbik gyermeket, a küs vakarót a pesztra, pesztonka a térgyin lovagóltattya:

Gyibányára, Besztercére,

A jó bórsos pecsenyére.

Nyügös a drága szép kücsi poronty, az aranyos pórtéka, nem nyifnyáf gyermek, de bibi van a csicsás pirinyó bábikóján. Tám a kisbornyus té is elcsapta a hasikóját. Cirogattyák, cirókájják, dédelgetik, kényesztetik, tutújgattyák, — gyere az ölömbe —, még elkapatott kényes bece leszen. Eddigelé jó gyermek, mikor alszik, még enni se kér.

Éggyik rajkó rossz fát teszen a tűzre, kiódozza a nagymama sűrcát. A kis prücsök! Na osztán legyen jó idő! Faszolsz, de nem garast! Megütlek, hogy meg nem halsz! Te haramia, te rossz posztó! Adak én neked! Lesz kapsz! Ki fogol kapni! Lesz nemulass! Mekpaskóllak! Meksuprikállak! Megverődöl! Elnyiszitelem a nyakadat! Gúzsbakötlek!

Nyikorog az ajtó,

Jön a végrehajtó!

A prikulicsnak adlak.

Zóltika, nem térsz attol az óllótól? Elemér, ne idéetlenkeggy! A fogvájókkal, a kenyérgalacsinnal. Új hejt! Új szépen! Az az ürge-fürge pocok se érzi jovát, az a hétnyüst. Nem tér a bőribe, vesztit érzi. Sifitel, az otománon vackolódik, kecskebukázik a

kis prunkúj. Ügyej, me jókedvnek sírás a vége. Zuhé, lesuhatt. Látnivaló vót, hogy e lessz a vége. Ott van! Ládd, láddé, ugyi megmontam? Most asztán úgy bög, minha nyúznák, bög mind egy bivalybornyu, úgy órdít, ahogy a tórkán kitér, tórkaszakattából kiábál. Megütötte a vakszeme felett, kakas nőtt. Annyi baj legyen, fiókám, hoppá lele, katona dolog. Rossz pénz nem vész el. Tik pediglen eehaagassatok, me mekharakszok, egy mukkot se hajjak, egy kukkot se hajjak, egy pisszenést se hajjak, pisszenni se merjetek! Elemér, e micsa tempó! Nem talál, nem való! A szegeletbe térgyepeltetlek! Áristomba kerúlsz! Na, kicsit s jót! Most az eccer megengedek. Nagyacska fiu létire mek kel pirongatni, tízedik évit tötötte, ösztöl az unitárus kolégyomba jár.

Estére kelve, öste hosszan ülnek a setétbe, nem gyútanak világot. Nagymama komótoson a fotelbe, melléje, köréje sonfordálnak, ott csombojognak, sündörögnek mind a kicsi tutujok, a tátosok, — a főden, a pádimentomon, a parkéton kuporognak, kucorognak. Mese a pipándínerről.

Halász, vadász, madarász

Üres tarisnyába kotorász.

— Mongyam el a vereskakas meséjét?

— Mongya!

— Nem úgy van az, hogy mongya.

— Há hogy?

— Nem úgy van az, hogy há hogy.

Április bolongya

Felmászott a toronyba,

Mek kérdezte, hány óra?...

Léhaságból áprilist járatnak. Annak utánna: köcsön kenyér visszajár.

— Minek a?

— Hogy ne mennyen a rák a vetésre.

Éggyik percebe csípős szél, vad szél, fergeteg, eltér a szélhajtó, lucsok, latyak, lucskos, csatakos, locspoccs idő, csatakos a ruha is, — a másik percebe süt a nap. Bolondok hónapja.

Kibujik a hápahupás doroncsok közt a párnagyma, szállót esonkázna, ölik a csimmaszt. Van deberketúró, tömlőtúró, tehéntúrós gombóc, bálmos, ordás palacsinta. Telik a teméntelen tojásból púposrántottának, hígpalacsintának, kőttes vagy kött-tészta-nak, poronyutészta-nak, laskának. Vosárnap egy sütet tészta, hetfün egy levél tészta, szinta minden áldott nap. Csak kotlóstojás

ne elegyeggyen közéje! Isten őrizzen, sze ezer köszt megösmerszik.

Nagypénteken szemes paszuj eresztékkel meg fokhagymával, ez a bötös paszuj. És aszalt szilva. A mái napon kel elvetni a vijolamagot. Húsvét hétfőjén rózsavízzel öntözni mennek (nem locsolni!) a gyermekek s vajegy nagy ember is. Kedden jönnek a léánkák. A csonkahét végire csicsereg már a fecske a csepegő alatt. Rövidesen nyílik a szengyörgyvirág.

Sátoros innep, pláné ahaz farsáng is vót, mennyegzők, lakadalmak üdője. E dudorászik egész álló nap, álmadozik, csukrot, bukétát viszen, teszi a szépet, belégabajodott Teresibe, belehabarodott, oda van érte, odáig van vele, nem tud bételni véle, ha száz lelke vóna, mind a százat odaadná érette, úgy szereti, hogy... Sülvefőve égyüött vadnak, nem élhet nálla nélkül, jövendőbelije, jegybe járnak. A nevendékléány is jó szívvel vagyon hozzá gyermekléán korától fogva, könnyü Katót táncba vinni. Elérkezne, közbelső gyermek, de ha mán ennyibe vagyunk, mentére haggya a dógot, ráhaggya, nem elegyedik bele, belemenyen a leendő anyatárs, apatárs. De a való, hogy szépséges léánka a menyemre menendő, gyönyörűség nézni. Ojan szép, hogy a napra lehet nézni, de réjá nem. Úgy teccik, szombatra férhez menyen. Pironkodik, elveressedik, ha mongyák. A piaci templomba lessz a mennyegző? Vagy tám első ünnepen templomozás után a két-águ templomba?

Ezeribe eccer úgy adódik, hogy kicsi híjja vót, hogy összeboraájják a fiatalokot, de eléadódott valami, valami eléatta magát, hasztalan erőltetik, ellenére van a férhezmenendőnek, elátkásodott de kétfelé hasiccsa a kötést, nem lesz hűtes felesége.

Eccer: hajjunk oda, várt léán várat nyer.

Másszor: bizigen, két üres tarisnya égygü üres zsák.

Ötözködés! Biza a falukról bejött fejrénep is ötözik, nem járhat ötözetlen. Fűsü, bontófűsü, símitófűsü, dijóolaj, pomádé, oszt fersing, muszúj mindeniknek, mindegyiknek a retyerutyájához, a cókmoókjához tart. Sze akad, akinek úgy áll a haja, mind a szénabogja, ojan mind egy madárijjesztő, nem síma, bórzos, ojan a feje, mind egy szarkafészek, — s megint aki toprongyos, lepcsés, szalasztott, úgy áll rajta a ruha, minha vasvillával hánták vóna réá, kész maszkura, ojam mind egy rongybuba, elhaggya magát, hosszabb péntek min szombat. S ócsó húsnek híg is a leve: vídéken a férfijak ruhája, az asszonyok köntösse hamarább rücskölődik, koszlik, kifeslik, rostikás lessz, rójtikás, elhúrbojják, el-

nyüvik. Színehagyó, háládatlan szövet, szét akar menni, megölni se érdemes, csupa fót, e má nem soká ájja a dicsőséget, felmonta a szolgálatot. Kiszolgált a kalap, jukatos, egy fityinget se ér, kúdusnak, kéregetőnek való.

Nem dicsekedés, de az ittvaló öregrend ruhák is erősek. Két rendbe felszeszpetelők, nyakukba vették a várost, összejárták érte a várost, arravaló hejjen megvarródott s kegyetlen dicsérik, nem adnák egy vaklóér. Annakelőtte, régenten, ritkaság vót az üdőnapelőtti elherdálás, nem is kellett, me különösön későre szakasztották el őket.

Alig tér el a kasztenbe a sok köntös, derék, bújka, rékli: fejér, patyolatfejér, csontszín, zsemjeszín, szalmaszín, dohány szín, haragoszód, mólnárszín, hamuszín, vadgalambszín, hupikék, tüdőszín, metyszín, végezetül törökszín.

A vaaróné mi járatba van? Asz hallattya magáról, hogy különösön ügyes. Annyin mongyák mindenütt! Csak: szemérmes kúdusnak üress a tarisnyája. Küszködik. Pég nálánál jobbat münk, mink, mük nem üsmerünk itt hejt, hejbélit. Hunnen, merrünnen, merrünnét jött? Két évig ült Magyarországon, Pesten, elment vót, odavót s min tanult. Onnat, (onnét, onnen, onnet) újból vissza! Jártomba-keltembe szóllok is, hogy híjják ötet másüvé, többüvé, jó hejré. Maj megesmérük a jó kuncsaftok.

Nem krajeároskodunk, s láccodni fog. Megügyelhesse: nem leszen elfuserált öv, nekifog, hozzáfog, veszen belé s teszen ami kel s tanál, fogja tudni, kiaggyusztájjuk, még a fonáját is.

A ruha szakaggyon, a gazdája maraggyon.

Haszan a most való csendes esső. Ha elmarad, dolokhoz lát-Szitáló esső, oszt vegyest pászmás esső. Ugranak a zódbékák, jár a gyermekvers:

Eszik az eső,
Ázik a mező,
Harakszik a katona,
Mer megázott a lova.

Haszan a most való csendes esső. Ha elmarad, dolokhoz láthat az öntöző rózsája. S melegbe, hogy nincs csörgő, s túlságon hideg a kútvíz, a Kisszamos martyáig baktathatnak, a Tórnavivodán túl a Taufer hígyához, a Postakert-uca elejéig a vízér. S sokat magába szívu a föld.

Nyikorog a targonca, kiszórják a pórganét, nyílik a borostyán, a bazsarózsa, kihajt az ördögbórda. Dicsérheti a ház vendégje a túrbujalevest, a martilaput. S jól megapasztyák a tötélé-

keket. Mert a karalábé is ojam mind a harmat, nem fás, nem taplós. A kőjkeknek pég a kerbe a macskaméz az örömek.

Táskásodik a fal, kulimászt csinyál, cémentet hoz a köműves.

A „denevér“ szó alig ösmert, de a szárnyasegerek kabdossák napszállatkor a cserebogarakat.

Hagyakozik elmenet, vecseryére mejen nagymama a barátok templomába.

A piacon, a főtéren, a napsoron flángíroznak az elegánt fagallérok, a színésznék, begyesen biccent a slájer megöl a flaszkoptatóknak a sok úti cifra — házi rossz, parádéznak, nagy a pucc, ojam cifra, majd eerepül éggy-égy majomparádé. Cerimónia után sok népek vagynak a templomjuk előtt, kerekenjárják a főtért egy versbe háromszor-néccer, jól talájják magukat. Biza sokat, két órát is strázsál, ókumlál, ólálkodik eggye felcseperedett legénke. Igéret szép szó, ha mektartyák úgy jó. Lelkire kötötte s járja a bolongyát. Igérd meg, ne add meg. Akkor lássa, mikór a háta közepit. Punkt s pássz örökre! Kotródik haza srégen átol a téren. Tiszta egyedül. Nem vót mán ott eggy teremtett lélek se. A jó pap holtig tanul, mégis ostobán hal meg.

Ebéd után, vosárnap, kezen fogja egymást, beleakaszkodva egymásba összefogódzik minden szolgáló, darabont, katona, sok nép s fúrton fúrt hallaccik, hun lassabban, hun hegyesen innét s onnét:

— Hogy a tűz lángja vesse fel! Úgy megijjettem, hogy égy krajcár se maratt a zsebembe. Eriggy az Isten haragjába! Eriggy a szerecsiába! Az Isten bolondicesan meg! Mi az áldás! Ó hogy a csuda egyemmeg! Eriggy töllem! Vakújjak meg, ha láttam! Üsse meg a laposgutta!

S amejikek máccor igazicesák az istrangot, a stráfszekeret, — nem határoz, semmit a világon, — féderes kocsin gurikáznak jövet-menet, hogy májális vagyon.

Felleges, borongós üdő. Szomorú az idő, kesereg az üdő. Csepereg az eső, elered az eső, es az eső, csorog az eső, szakad az eső minha öntenék, micsa esőhullás, magasságos ég! Jézus Márja! Tata nem vitt esőtartót, felleghajtó sincs véiek, — megintlen micsa éktelen nagy zuhatag, még sokkalta rosszabb, mind az imént, — egy víz lessz, facsaró víz, csuron víz, csupa merő víz. Esik az eső, süt a nap, veri az ördög a feleségit, csak a rogya el ne verje az ugorkát.

Hamar felszikkad a föld, kibujik a geleszta, nőhessen s úgy nő a sok búriján minha húznák, csóhán, szulák, számártövis, ragadósfü, meg a többik, tiszta búrijányos a kert. Tömöttödik a fű a füvestáblába a dijófa alatt. A kamarába síkféreg ment a búzalisztbe.

Érzik az ákác, a bodza erős szagja. Nyílik a datúra, a labdarózsa, a pelárgónia, a hónapos rózsa. Sok szép bimbó s egy-egy köres bingyó. Vam má hójagos és ropogós cseresnye.

— Józsika, ne egyél ződ egrest, me béka nő a hasadba!

A gyermekek tövisedisznót, varazsbékát hajkurásznak, átleskődnek-leskelődnek, átkukucsálnak a szomszédba: a színek, istállók köszt disznyók, borbécsék, bocik, bórnyuk, rideg marhák, ökrek bögnék. Szerencséjük, ha vajeccer balhát nem szednek fel. Ha nektek vónék, nem is hagyak ijent.

Há a majorság mit vétett, hogy elfelejtkezzünk rólla?

— Pírika, pírika, pírika, — ád Trézsa a tyúkoknak enniek.

Van pipe, ruca, kis csürke bővön. Ez egy hetüs, az egy hónapus leszen. Az ülü, a verese el ne ragaggya. El van az igazitva, borítókosár alatt vagynak, Istennek hála egyyetlenbenegygy se hibádzik. Ereggyél innét Iluska, me a leölt tyúk nem döglük meg, ha sajnájják. Jól fog a sok püspökfalat, cubák, mejjehúsa. A nyerő a macskaasztalnak. Riskásával, gyöngykásával, krumplipityókával. Ehettek rogyásig, ehét mindenki amennyi beletér. Józsika semmit se csinál belőle, a csak tuszkál az ételbe, bár éggy akkorácska darabot ett vóna, éggy falást. Kopord össze a pergelt kását, te préda. Megvér Isten! Tik se szeretitek? Hajjé! Dehogy-nem! Még hírmondónak se maratt. Mind a tíz ujját megnyajja utánna.

Vacsorára szárazétel: szárazskolbász, szalanna. Június végin még újság a fuszújka, elébb a gyalagpaszujon, osztán a karósról.

A délösti, az östéli órákba, estire, beállit, bébotlik, bévetődik a verándára, a filegóriába, vizitál a sok szipírtyó, hárpia. Vén-asszon létire min fúrt csárog, csereg, traccsol, trécesel, prézsmítál, lefetyel, karattyol, povedál, diskurál, disputál, jár a szája, gala-gyol, örökösön, a világ dógát intézi. Ujjé, vagyan csiri-csaré, tréceselés, disputa, tiráda, szoaré százeggyig! Ez otffelejti magát, az ottragatt a szomszédba.

— Láтта, mijen beestelen csúnya, világcsúfja, csúf, mind az éccaka? Az apjára ütött, hozzá hasonlatos, szakasztott ojan, világra ojan, tulajdon az, a mekszólalásig az! Az ura is gané-ember, annál is akasztottak má fel becsületesebb embert! Szín-

ből hízelkedik, s egyebütt mucsól, mindennek elmondott, csak jónak nem. Odavótam a nagy csudálkozástól, maj sóbálvánnyá merettem a nagy csudálkozástól, hogy mindenünnen hallom. Hász-tán bolond jukból bolond szél fúj, nem veszem fel, hagyam, nem veszem a lelkemre, de kerül is mind az ördög a tömjénfüstöt. Hanem, hogy egyik szavamat a másikba ne öccsem, hogy szómat ne felejtsem, az asszon fifikus is, csupa fifika, falcs, házsártos, házsárt, méregzaeszkó, égetnivaló, bórsószalmán kéne megégetni!

— S a gyermekjek? A se jobb a Déákné vásznánál! Má kicsi korába buta csíz vót, nem szenvedhettem, nem szívelhettem. Ha a rosszásra jól váltott az esze. Úgy félnek tőlle a szomszédok mind a tűztől, úgy ösmerik mind a rossz pénzt, az egész fertáj szíggya mind a bokrot, a meg csak röhög mind a fakutya, me othun szőrmentibe bánnak véle.

— E mind kismiska, de há a szöllöbe a kaliba, a kajiba, az a kicsi huruba, kulipintyó, kuszkuria, balkészt, széltől, messzi, a tik házataknál elébb ek kücsit, küjebb, az a házikó az övéké. Nem valami jó móddal épített, de vagyan rajta ablakszem jop-készt kéthejjütt is. Elég a hozzá, hogy az ura ee vót menve hazúl, hétszámra, a háta megett, hallomásom szerint... Há nem klastrom... Se ingem, se gallérom, ne szój szám, nem fáj fejem, nem mondok se fejéret, se feketét, nem is verem érte a falba a fejemet, de nem tér a fejembe, világéletembe nem láttam ojat, pediglen bétapottam a hatvanöt esztendőt, megáll az esze az embernek, a magamfórmának. A fertájkapitány nem plákátoztatta ki, nem lehessen tudni, tám jól elvan vele az ura. Egy szalmaszálat se tenne keresztbe előtte. Nincs aki megvilágiccsa.

A pap házán gója fészkel,

Minden ember láttya,

Csak a pap nem láttya.

A kecske is jóllakott, a káposzta is megmaradott. Ijen dólgot! Kinek a pap, kinek a papné. Nem szopom az újjamból, de ne mond meg neki, mer a tűzre tesz. Ha kikottyintod, el tanáloed mondani.

— Nem ettem meszet, csak nem ettem bolondgombát!

— S nincs hazukság nélkül? — me biza örökké élbe áll velek, ad nekijek egy-egy galuskát, mindétig abba jár, abba sántikál — lélekmaridosás nélkül —, hogy diflamálja őket. Me halálos ellenségek. Rokonok Adámról s Évjáról s egy kalán vízbe mek tudná fojtani őket, a begyibe vagynak. Mindég azzal kött, azzal fekütt, ami kissebségekre vagyon, asztat hajtya s egykettőre magának is bebeszéli, ő is elhiszen mindent. Horgya a zsendejt

utánnak, hogy nem teszik az ablakukba. Ezér haragutt, — az nem tér a begyibe. Ha jót csinálnak: a csak szentelt víz. Mit fizetnek a cseléggyeknek? Minden hétre hat napot s a hetediket ráaggyák! A gyermekek? A megbukatt! Az ura? Aara lekfejebb aszongya, hogy futóbolond! Nagyit, tódit, túlságba megyen, s mindég csak a magájét mongya, mind a bolondóra. Nehéz el-menni rajta. Jó mondókája van, felválták a nyelvét, szapora a beszéggye, s ha letette a garast, a bisztos, hogy minden elékerül, mindent élébeszél, még a világ s még két nap, a mondókája ojan hosszú, mind a szentiványi ének. Nem keresi a szókat, nem gaba-jodik belé egy czeresér. Sokat beszélsz, ha hosszú a nap!

— Ne mennyek el innet, ha nem úgy vót! — váltig erősködött, akaratoskodott, eskütt.

— Pálalá! Hadd el, hogy beszéljen! Nincs kivel beszélni!

— Itt vagyok, ragyogok,

Mind a fekete szurok!

— Farkast emlegetnek, oszt a kert alatt jár. Ügyejjünk, me eserép van a háztetön, zsindej van a háztetön, kemence van a házba.

Péternek mongyák, hogy Pál ércsen belőlle. Ne montad vóna, de nem tér a begyedbe. Az új vendégnek elállott a szuflája, ojan lett mind a fal, ojan lett mind a szűrt viaszok, ojan mind egy lefórázott kutya, ojan mind a lőtt medve, egy szó nem sok, de annyit se szólt, az egyik eszivel elmenne, a másikkal ottmaradna. Rápislant a háziasszon s mongya okoson:

— Kotty belé, szilvalé! Kinek nem inge, ne vegye magára. Ől meg éngem a nevetés, hótra ijjesztették s a kijából a legjobban, akinek a háza ég. Ügyejjetek, me amijen a mozdó, ojan a törülköző.

Jótett hejjébe jót várj.

Szörnyü rekkenőség van. Má jó két hete. Tikkad meg az ember. Hászasztán akad citrony, ecs csep lemonádé, vajeggy kártyus málna Csucsáról málnahülepnek. Nagymama uzsonnatájt lekiábál a kert végibe:

— Kel e kicsi bihajté?

Biza vastag fél van rajta, de csupa gurázda, pélica, pég a pincegátba tartják.

Nyílik a verbéna, a rezedá, a délignyíló, a gerezdes vijola, a tüzes liliom, a tubarózsa. Fejérlik a sok tejesvijola, ha véletlenségből patkonca egygy-egygy. Telidesteli a borostyánok alatt fodorméntával, borsméntával.

Pújkatojásos ember daraszolja az útakot. Kajszanyelű villáskapával. Agyonüt egy-egy fülbemászót.

Érik az egres, a veresszólló, a sok finum jókor érő körtve, a puja-körtéken, motyókörté, árpánérő körté. Van, amék kinyába ért meg a nagy szárasságba. Ügyejjete a zódszilvára, mer aszongyák, jár a tifusz. Annyi a gyümölcs, hogy embernek nincs fogalma, szekeret lehetne belőlle rakni, csinálódik az íz, a befőtt. Isten panaszképpen ne vegye, sok pancesal jár.

— Mi cukrot elpancsoltok! Eekötenétek tik a Dárius kincsit is!

Meg van főve a tárkonyos leves. Szekfügomba levesnek, rókagomba (vagy csirkegomba, vagy sárgagomba), keserügomba kenyérrel: emmá beszéd! S még a pizstrang! Ezt az örömet! Fajjunk e kicsit!

Háromfertáj négyre jár, a nyócason a nagymánus, hogy dörgés hallaccik. Ha! Hogy dörög! Bürökszag érzik, itt lessz a jégesső ebbe a minótába. Nagy üdő, erőss üdő, cudar idő, égi-háború, ítéletidő. Nekiszokhattunk nyárba, szomjuzik a szikkatt föld, nem szídhassuk a viharakot.

Mos légy okos, Domokos: váratlan szállóvendégek, ötön vagy haton. Csak elérjen az ebéd!

Nevendékmарha, gömböjüpecsenye, felsár, bélszínből belpecsenye, potyójjuk a húst, itt a prézli, csak épp megmutatjuk neki a zsírt. Van tétel a röstöllóbe, felszaporítjuk a levest, merhet minden jövevén nem égy merőkalánnal, hanem akkurátusan a szorosajjáig.

Lencse, bórsó, kása,

Mind Isten áldása.

Aszongyák, lencsét kel főzni szombaton, hogy szépek legyünk vosárnap. Há leszen az is. S a gyermekeknek zsemlekásából tébekása, a szapora, laktató étel.

— Kössen maj álruhát nekiek, me lecsepektetik magukat!

Leszen tálbafőtt, kavarjuk a spóron, a spórherden a pergelt kávé. Kel szalakálé, szekfüszeg, majoránna? Nem a mindnapival tarcsuk jól őket, de biza, aki a kenyérhaját szereti, szép piros lessz tőlle, osztán kerül cőkőscipó, vékni, vakaró, zsemle. Me az enyim égy szikrát se enne, világér se, de az ők embere három karét megeszen. Nem felhányás, felhántorgatás, ojan ebédet penderitünk, hogy na! S jószívvel.

Hogy attol ugyan nem menyünk a falnak, hogy mek se koty-tyan nekijek, hogy nincs semmi láttattya? A nagyobbik fiju jó ápetitussal eszen, nagyétü, telhetetlen, mindég ojan éhes mind

egy farkas, éhenkórász, ha a kisújjam mutatom, az egész karomat akarja, — de a kicsik kákabélűek, csak csipegetnek, annyit esznek mind egy-egy madár, kicsiétűek, nem jön nekik hogy egyenek, alig lehessen réájuk tukmálni valamit. Hogy régimódi, külországot járt népek, hogy fúrt vendégjek vót s ecceribe vót nagy trakta, végéremehetetlen, nagy derendócia, céció, kukullórium, parádé, zakata, bolondéria? Jól tom, az ők idejében. Az öreg meg csak ivott, mind egy gödény, mind a kefekötő, egy ültőhejjibe, amég beállított. S ásztatott kötéllel verte a feleségit. Osztán felkötötte magát égy pipásszegre. Eccer hopp, másszor kopp. Uram bocsá!

Igassága vagyon. Több nap min kólbász. Küszködés az élet. Sze azér nem mongyuk: Hivatlan vendégnek ajtó megett a hejje; se hogy: Künn tágos, benn szoros; se hogy:

Ha jöttök, lesztek,

Ha hoztok, esztek.

— Mijen leves lesz, néni?

— Edmegleves, lelkem kedves.

A sárgaszilva ojan édes, mind a nádméz, vagyan is közötté madárette elég, kivált a sárgarigó kezdi ki az édesebb gyümöcsöt. Érik rendre a lószemü szilva, a renglőszilva, a Rákóczi-szilva, a húsosszilva, a kökényszilva. Rogyásig vannak velek a fák. Az a bosszuság, hogy beléjek menyen a jancsi, a nyű, a kukac, min nyüves! Körtvét ehethék? Jőjjen, Biri drága, vegye elé egykettő a bicskot, a békanyúzót! Jóféle Lörinckovács-körte, torzsátlan, pirosbélü körte, pézsmakörte, pergamenkörte, császárkörte, Kálmán-körte, Vílmus, vírgulics, muskotájkörte, mézskörtve, hogy tudhassa.

Sósugorka készül, nem győzik hessegetni a tenger muslicát. Nyári rózsa krumpliból babéros meg refórmátus krumplileves, lapikáposztából lueskoskáposzta, guggonülő tökből tökkáposzta oloszkólbásszal, komlóskenyér, hiribegomba.

Akinek a hasa az Istene, meg se lássa a funkiát, a geórgínát, a bivajpaszujt, a Margit-szekfüt. Meg a disznyóknak a disznótököt, a bokórnyi nyúlsalátát, a papsajtot, lapukat.

Szentisvántól nem alkalmas az üdő a Szamosba való feredésre.

Agusztus utolsóján jön lószekérrel a hóstáti földész, a tejesember.

— Kora reggel hideg vam má, ugyibár?

— Jönnek az emberek, — mongya. A mit tesz? Szeptemberre, novemberre, decemberre gondól. — Egészséget kívánok.

Aval nyargal is. Kopog végig a gágon. Úgy jár, mind egy patkós macska. Eggy az, hogy sietős a dőga, más az, hogy othun döngölt, ledöngölt földhez szokott.

Vasóru bába,
Bújj a kamarába,
Edd meg a szilvát,
Köp ki a magját.
Kukk le!

Itt le kell guggolni. Osztán körbefutnak zsepkendővel:
Tüzet viszek, ne lássátok,
Ég a ruhám, ne hagyjátok...

Újmódi iskolai dana:
Zsidó-bidó, lapító,
Van egyg kutyám, eladó,
Ha megveszed, jól teszed,
Vacsorára megeszed.

A porondba a békasó köszt szenlászlopénzt keresnek a gyermekek, vízzel pancsolnak, a víz elébb langymeleg, osztán gyenge-meleg, a végin ojan mind a nyári víz. Pácikót faricskálnak. Hajzsd ide a lobdát, fokk ki, nem jár. Cicéznek. Zolti úgy szaladott, elvágódott, csupa plezúr a csóré, a csurdé, a mezitelen térgye. El ne vájd! Az újjabegye is vérzeni fog. A másik belé-hágott a tövizsbe. Ez a kötélrevaló Elemér, ez a gyílkos, veszedelmes rossz köjök valami keréksárral felszentelte az új ruhát. Tám lepreckelték, me mindég szökik, fickádozik. Dörgölheted! Gyerde, te gyönyörü mákvirág! Egy kosz mindened, csupa rücsök, összerücskölődött. Ne jácoggy a cinkusával, me megmar a kutya, ne hergeld, me háha dühüs. Kusti! Fülelne má le a kutyapecér!

Má kezdődik! Hejtelenek, rakoncátlanok, hancúroznak, csúfólkodnak, hergelik egymást, csiklintyák egymást, tépázzák, cibarásszák a Lajika kukraálló gácsérfarkát. Acsarkodnak, agyarkodnak, marakodnak, osztoszkodnak, kutyázkodnak, kötözködnek nagy duhajan, nem tudnak eltérni egymástól, akarattal nem térnek egymástól. Van nagy háboruság, cigánlakadalom, zsidóvecsernye, kötődés, kötekedés, csatara.

— Úgy kel, úgy kel, — kiáttják kárörvendőn, de nem a jobb mutatóújjukkal hegyezik a balt, hanem ökölbefogott jobbkezüikkel ütögetik ökölbefogott balkezüket.

— Mi a, töröd a kópórt? — kérdezik. Vagyis hogy cigán vagy.

— Ne uralkoggy örökké rajtam! Ne ojan hegyesen! Ne légy ojan nagyokos! Ami másé, nem Tamásé! Irigy kutya! Te kancsi uccaköjök! Te karikalábu cigánpúrdé! Te világsúfja! Kapsz egy dumét, hékás! Visszakapod duflán! Fődhez csaplak! Elnás-págóllak! Eltángállak! Elverlek, mind a kétfenekü dobot! Lehúzlak a tíz kőrmödről! Úgy mekcsaplak, hogy attol kúdulsz! Úgy megraklak, hogy eljárod a kállai kettőst! Mektanitlak kestyübe dudálni! Megrégulázlak! Úgyejj magadra, me bocskorszijut hasitok a hátadból! Maj én befütyülök neked! Mekcsaplak! Kapsz éggy sapkát! Meksapkázlak! Letöröm a derekadat! Maj kordába tartalak! Megraklak! Ráncbaszedlek! Rádhúzok! Elaggyusztállak! Elnadrágóllak! Megdzsámbázlak! Elagyabugyállak! Tikteket is, ötet is!

— Addig még sok pulickát kel egyél! Csak lessed! Órod tölle fokhagymás!

Sokat akar a szarka,
De nem bírja a farka.

Há hogyne! Úgyej, me eccer má megégette a kása a szádat! El-mehecc Kukutyinba zabot hegyezni!

Evel má rikótanak, hajgájják, hajigájják, bórzójják égymást, éggyik a másikba csimpszkodik, csipeszskedik, csederint egytet, pufakójják, gyámbájják, elpüfölik, pacskójják, supakójják égymást. Égymáson hengerikáznak.

Nem bánomból lessz a bánom. Jön Józsika nagy sírva, duzogva, fájtattya a vastakhúsát, s hogy ő éggy újjal se nyúlt hozzá senkihez, Elemér egyenest rátámadott, me mindenbe belélegyedik, jókötésü, nagy békája van. Ő a kovássza mindennek. Nem is szereti, csak mind a kecske a kést.

— Halgass má, te bögőmasina, rádnézett a kokas? Ne sírj, mer nem kapsz ki. Békéjjetek meg, szeressétek égymást, mind a kecske a káposztát, s punktum.

— Én jó vótam.

— Kapsz monétát murokból, te fülesbagój. Ne tízórásra, te kajtár macska! — Meglapogattya lágyon nagymama s ád dugva vajek kicsi édességet.

Gyulácska ijenkor is benn kotól. Feléjek se néz. A kalamáris, a ténta, a penna, a plajbász, a lénia, a papundekli, a pappiros mellett kuksol. Csak a packa hibázik. Nekiül, gondolkodik, motoszkál a fejébe valami, fel-alá jár a szobába.

— Mit sétálsz, mind egy letett kirájbíró?

A magvaváló besztercei szilva eladódott szekérszámra a szucságiaknak. Nagy kandérokba szilvaízet főznek maj belőlle. A másíkok má elértek, locsos, kásás, lottyos, s még eggye kicsit a körtve is. Kezdődik az almaérés. Elsőbbször a sóvári, osztán a tányéralma, párizsalma. Végezetül majd, jobbadán ősz végire: a pónyik, a batúl, a masáncki, az aranypármen, a citromalma, a kórmosalma, a pepin, a törökbálint. Vásik a szomszéd darabontok foga a szép piross almákra. Hászen a pispek is megehetné, ha megehül, mer erőssen gyönyörűk, nem bingyók. A megpotyolódott húlottalmából almás, almásbéles, almafánk lessz. Meg almásrétes. Az üress legvége a parasztrétes.

Hess, varju, hess, csóválódik már a dió.

— Se ajtaja, se ablaka,

Mégis négyen laknak benne.

Edesszájuaknak örömet okoz a muskotájiszöllő, az Izabella-szöllő.

Levágják a kártifiólt, csőspaszujt szemelnek, leveszik a tyúkok pípjét. Vetkeznek, vetkeződnek is már a tyúkok.

Nekicurukról egy szekér a kerékvető feleki kőgömböknek, hogy alatt őrizik a kapu két ódalát. Hántottfát hoznak télire, ojan száraz, mind a puskapor. A favágó felállittya a bakkot. Pocogér van a grádics alatt. Mi az Isten csudája?! Veszködhetünk, bajlódhatunk, amég megnyivaszthassuk.

Békanyál száll a ciheres felett, reggelre kelve hóharmat vót.

Ammá szent: több a baj, mind a vaj. Van csóstúl. Égedelem a sok rossz cseléd! Az éggyik tizenkilenc, a másik égy hián húsz.

Fakó szekér, kender hám,

Mindakettő rossz szerszám.

Eggyikőjük kúrtaeszü, tyúkeszü, felejdékeny, lónátikus, félkótya álomszuszék, a feje lágyára esett, ojam buta mind a föld, nincs öt krajcár ára esze, matalóka hátramozdító, lassan lépik, lődörög, állingál, tácsog, ámojog, ténfereg, tóti az időt, húzódozik, ödöng, ögyeleg, — bá, mit bámulsz? —, matat, piszmog, kazsmától, bajmolódik, örökké sületlenségeket mond, galibát meg kalamajkát csinál, minden annyiba marad, mindent összegabajít, elvét, elrak, elhagy, elhány, elberhel, elszotyoktat, kilocsoktat, — beszélhecc neki, akár a falnak, tiszta hátramaradás. Ojan lassu, hogy a halálér kéne küdeni.

A másíknak úgy jár a szeme mind a gyíknak, serény, dógos, életrevaló, igyekezik, szörgalmatos, nem áll csípőre tett kézzel, jó dógu, jó kezefogásu, úgy jár mind a pereszlény, ha nekidu-

rájja magát: ég a munka a keze köszt, dógozik min hat, vágja min Salai a szappant. De biza minden városszógával s még minden tekergő jöttment éhenkórász cellengővel trafikál, ágál, kacarász. Mindétig nagy mehetnékje vagyon, suttyomba, hír nélkül sétifikál, kóricál, bódorog, kódorog, elbödörög, elbódorog. Ide kűdik egy bakkugrásra, — csak egy macskaugrás ide a pléhes —, odaül másfél órát. Hól tud ennyi ideig űlni? Ragadóskezű is, eszt-aszt elsinkofál, eltulajdonit, dugdos. Órcapirulás nélkül úgy hazudik, minha ólvasná. Abiza kinyílt a szeme, kimutatta a foga fejerít, kutya van a kerbe, hogy nem sűl ki a szeme! Gyalázatos céda fejeárnép, cafat uccakati, órcátlan utólsó, tűzrevaló szalasztott, kitanúlt, fertelmes mihaszna, tisztátalan perszóna, mustra, rosszféle, ántikrisztus. Még a fajtája se jóféle, kapcarongya se lehetne a többiknek. Ugyi hírtelenszőke vót:

Veress kutya, veress ló,

Veress ember egy se jó!

Elég a, hogy kutyából nem lesz szalanna. Bétette az ajtót maga megett. Egymásután tovább egy házzal, sipíre! Elment Isten hírrivel.

A harmadik nem töri magát, prűszköl a doloktól, restell a mindent, restelli dógozni, fél hogy lehűll az újjáról az aranygyűrü, bűdöss neki a dolog, nincs benne égy makulányi ügyekezet, annyi mind a kőrmöm feketéje, csak döglik, csupa dökség, tám csont van a hasába, tám karót nyelt, hogy le se tud hajólni, csak beleűlne a készbe. Mondás nélkül mindent elfelejt, de ha mongyák — s mennyit rimánkottam —:

— Láss a dógod után, tedd már eszt meg aszt, az Isten megáld, nem esik le az ujjadrol az aranygyűrü, — nem ügyel rá, füle bottyát se mozgattya, az egyik fülin be s a másikon ki, minha nehézhalló vagy fűdsüket lenne. S a pap se prédikál kéccer, pediglen ha tísszer nem montam, éccer se. Vagy még nékije áll fejebb, ő áll az erdő felől, mérges mind a pűjkakakas, örökké mond, zúg, duruzsól, truccól, szentelen, beestelen, s félbeszerbe dógozik, cégérűl dógozik, szemszúrásból. Osztán danes, mucsos, pizsokfészek, — micsa ragacsos, szpűrkát ronggyal törölget mosogatás után, micsa áporodott szag van, el kel ájulni! Köpedelem! Ériggy Isten hírrivel!

A negyedik fuzsitus, futri Kata, örökké futkorász, úgy megy mind a veszedelem, úgy megy minha puskából lőtték vóna ki, úgy fut minha kergetnék, lóhalálába, nyukhass te, nem kerget a tatar! Ne járj örökké, mind az Órbán lelke! Fűtyűl, kántál, kórnyikál, s nem nyukhatik tölle, amég fel nem borittya a kicsi tég-

laszín csuprot, könnyebb a lelkinék, ha nincs épségbe égyg eszéajja se. Mekfizeti a nagy harang. Hól vót az eszed, nincs jobb dógod? Van jó dógod, hogy mindent összetórsz, itt járjon az eszed, te példa! Egy dologba fogj éccerre!

Osztán az ötödik nem ũlt sokat. Asse monta: félkalap, asse monta: befellegzett, kúrtán-fúresán o'thágý, otthagýott min Szem Pál az oláhokot. Kámfórrá vált a felpénzel, felszette a sátorfáját, nem vót suhun, híre-pora se vót.

Na fel kel írni a kéménybe korommal: a hatadik jóraivalónak láccik. Szenvethető szerzet. Dógozik alázatosan, húségesen, igyekszik, húz a házhoz. Jó órába legyen mondva, hól kopogjám le?

Há dolog, a vagyon. A belső, a belsőléány sepreget, törölget a nappaliba, ojan tiszta leszen, mind a pohár. Eccer apróságot, tűzgyútót csinálnak, oszt egybe tüzezs csinálnak, gyútnak, — gyúzs meg, rak meg, rakjad, rakjad! Harizsáld össze a hamut! Nem jártál a szemétmerővel? Kitakarítottad a cipőt? Tedd oda a lábost, húzd a jukra! Ügyejj, me bugyborékol má, úgy fő a víz mind a veszedelem, fóradalom van! Hacide egyg tángyért az eléjáró edényből, egyg asztalkendőt, egyg szervétát az asztalfijából! Sicc-kácc! Mózsi hajs ki a macskát! Távosztazsd! Ériggy a suszterhez futvást, de ne új sokat! Egygik lábod itt, a másik ott legyen! Abba az áltányos házba lakozik a sikátor mellett. Mekkapod? Húzd bé az ajtót mentedbe! Ne nyitorgazsd aszt az ajtót! Ne járd a lábom alatt! Könnyü hejre tettetted a derecét? Hónap sütünk! Borics rá égyg szitát! Ojan nagy a cők? Attól mekkél. Ne tedd a kezem alá örökösön a laskanyútót meg a lapitót! Halám, van-é elég vaspor a plattennek? Halássuk! Be pepecsmunka, be babramunka, ez a halálom! Gyere ha híjlak! Bérekesztettétek a tyúkokat? Megágyaltatok? Megágyasztatok? Vigyéel el holmit! A régi asszonyod, ahol eddigelé laktál, asztot tette fejúl? Ha más a kútba ugrik, te ne ugórd utánna! Lefójt életembe nem hallottam íjet.

Az asszonyok asse tuggya, mejik lábára ájjon. Sok marad réjája is, igaziba. Annyi a dógom, asse tudom, meere szakagygyak. Mit tapottam ma! Egyg véktibe, egyg végbe, egyg versbe, egyg szusszra. Halok meg a fáraccságtól. Szusszannyunk e kicsit! Nyukhass mán, ne őjj, ne nyúzz, me éppeg jókedvembe találsz! Nem menyek egyg tapottát se! Nem tudok szász felé szakadni! Éppeg abba járok! Ha a lelkit kiteszi az ember, az is híjába. Szusszanni se haggyák az embert!

Vosárnap délután szeretik a léányok a sétatéri tón csónakázni.

— Májna má három versen esett, elméssz hazunna?

— Há ha vénasszonyok potyognának az égből, nem elmenék?

Dijóverés! Trézsa lajtórját viszen, szállókarót, paszújkarót, ety kutya, ha putrogáj is.

— Rázd az ágat Misi, rázzad, rázzad! — Húll a dió, csattan, nagy hacacaré. A gyermekek megduvasztyák, mekfeketedik a kezek tölle, a buroktól. Há a bicsok, a penecilus mitől jó?

— Hány litervékát ígír?

— Annyit s felet. Ó haggya el! Úgy gondolom, éppenséggel nem nagyon hánnya magát. Mos két esztendeje vót nyóc litervéka, s nem szükön, színültig, s még pupujázva. A jóval több öt nagyvékánál. Estélig min verték. Májna napvilág végzünk.

— Hiszi a piszi!

— Itt a kezem, nem disznóláb. Megolvashassa.

Gerő eeceribe duruzsol:

— Kétakkora fa, mind a többi, mégakkora, s csak nyúg. Megakassza, hogy nyugotról bésüssen a nap. Oszt semmit se hajt, egygyátajába. Nesze semmi, fogd meg jól.

Kis mise, nagy mise,

És a vége semmise!

— Az Isten mekfizeti, ne mongyon ijent. Átalába véve eddigelé vót ojan-amijen termés. Egyre-másra, hogy ne hazuggyak, okvetetlen vót ojan három litervéka, úgy két nagyvéka, ha tám mindég nem is vót ki egésszen.

— Már én tórkig vagyok véle, hasztalan. Nem kerülgetem, mind a macska a fóró kását, kimondom áperté. Egy rakás bajlódás jó reménség fejébe, hátha újból... Bajoson! Aszt ugyan lesheted! Má nem ölöm magam többet a méricskéléssel meg a bizodalommal. Sundám-bundám mulhatatlanul kivágatom ebbe a hejbe, s pász! Hónap lessz a napja!

Vajan? Vóna lelke instállom? Tám nem veszi a lelkire! Kivágják a dijófát, dütik, dötik, ledötik a keert ékességit?

Maj ha fagy,

Hó lessz nagy!

Nem magyaróbokor a! Idetart az a mink házunkhoz.

Hónapután, kiskedden,

Bórnyunyúzó pénteken!

Meglázsd. Sohanapján. Aranyér se! Semmiletteképpen! Isten el-

len való vétek lenne. Adod te még alább is! Láttam én má karón varjut! Véle hál még egy éccaka, megjuhászodik, amikorára megébred. A szencséges Isten a megmondhatója, hányszor eltökölte. Kötötte az ebet a karóhoz. A mulkoriba is erővel kívánta, amiér sok hejjet veszen el. Marad attól, tágos, férós a kert.

Ezer szerencse!

S attól fogvást a mái napig megintelen becsületbe tartják a diófát. Idestova hetven éves leszen.

Töröbúzahántás. Ahajt hányódik a panusa, a kukuricacsutka, a kóré. A végin eltökítik. A meglehet!

Déltájt hoztak őszi rózsa krumplit, kiszedik aprádonként a veteményt, legyen a pincébe télire petrezsejmezöggye, zeller. A peszternák az édes, a zsidópetrezsejem. Tányérozják a kerbe a fákat.

Öste elkél már a felső, bár egy lebernyeg, né: Iluska hajdonfőtt jár. Ügyejj rubintom, szépséges gyöngyvirágom, ne járj hajdonfön, me kegyetlenül mekhütöd magadot.

Príma van, első november, s november elsőjén sokadalom, nagyvásár. Mi nép vót ott, kereken a főtéren, micsa gyúródás, hogy taszigálnak, bajoson jutunk elébb, emberölés vagyon, egy gombostót nem lehet leejteni.

— Hogy vevődött ez a csírke? Hogy aggya a tórdai pogácsát? Mi az alsó ára? Csakannyi? Hogy vesztegetik eszt a krumplit? Mennyire hatta? A másik rendbéli is, egyre-másra huszaneggy krajcár? Alább nem aggya? Be bórsos ára van! Alig győzi a bugyiláris.

Eggyünet tórdai pecsenye, másünet égyy acskó törökpulicka a gyermekeknek. A Kisparkon túl mokánlovak, két ódalukon a csebrek, tekenyők, kártyák félkupástól négykupásig.

— Ha deged, megdeged, jó még a régi, de má ne degesszük örökké.

Fosznidecka, ferslóg, ládikó, fakalán, kanta, fáskosár, füleskosár zöccségnek, ruháskosár, piaci kosár, cipóskosár vagy szakajtó, szotyór. Eerünet a fazakasok, lejjebb nyirákseprü, cirokseprü, kefeseprü. S a sok újmódi mutációs dolog. A mind miskulánia! Itt e picula, ott égyy pengőforint, eszi a pénct a vásár. Van kofáné ojan haramia, hogy tisztára dutyiba, áristomba, tömlecebe való a tésasszony. Az estéli órákra, hogy szedelőzködnek, megócsul minden, az öt pengő érő edént négy pengőjér utánnad dobják. Testvérek közt is megér öt forintot.

Ee van nyílva a többi virág, csak krizántín jut a temetőbe, a felrástolt sírokra.

A hiuba akasztott csombórd, kapór kerül a savanyukáposztába, a fejesbe meg a gyalultba, főrgattyák a sóskáposztának besózott egész fejeket. Félőre vágott hagymából kúrta lével, rövid lével hagymástokánt csinálnak, szárazspaszújból szemespaszúj készül, tarka, fejér meg gránát, törtpaszuj is. A rakottkáposztát másutt kolozsvári káposztának híjják. Van cékla, hópehejpityóka, kiszárasztották a törökbúzát, a kukuricát: málélisztból tejes és túróspulicka, az uccasarkokon kakast árulnak. Mekesípte a hideg, jó mán a döblec is. Heccsempeccsből csipkeízet főznek. Rüdég libát tőtenek, mektépik maj, leszen tollu, tolluseprü: a lapitóról a lisztet összeseperni, tolluseprü a kéményseprőnek: a kórnot kisépneri. Az aprólékból lúdaskása.

Ganét szórnak széjjel a kerbe. Nem siványföd, egy cseppet se, de egy kicsit szivájos a fal megett, hogy nem süti a nap.

Szegény ember azt eszik, amit ehetik; gazdag: amit ehetnék. Ha sükere van eggy főzet ételnek!... Máriskó nénédek lépesednek, meglépesedtek, tehetősek, van péndz, bírja a zsebek, vam mit a tébe apritani, jól bírják magukat, vagyonnyak van, malmat testált réjájuk a barátnéja, mijen nevezetü, a nyelvem hegyin van a neve. Nem fertájmágnás az ura, de potentát a tanácsházba, mim burokba született — s gyönyörü háztáj! Fut az egész ház! Lóg az asztal, görbén áll a tükör, a hosszukó ráma, a bérámázott naccsásúr. Kész komédja! Má szó kösztünk maraggyon! Az ők házuk nem a ménk. Összeüti az ebédet: a levesnek se íze se búze, a sóbafőtt ojam mind a géra, sós mind a géra, a hús mekkeményszik, szíjjas, rágós, csupa condra, inashús, mócsing, minha kontóra vette vóna a székbe, a hajába főtt krumpli megdermett, amit savankásra kel csinájjon — pihá! —:

Ojan savanyu, mind az író,

Egye meg a szölgabíró!

A csak gagymata. Éggyik étel odakapott a láboshoz, a másik porig égett a leerbe, a reerbe. Abból se lesz prédikációs halott! Nem lesz belőle gálickő! Döglött lóra patkó! A kenyér tippanós, pórá ment az egész paksaméta, elpállik, pusztul, kárba meen minden. Semminek sincs szaporája, nincs láttattya, mindent herdálnak, ölnek, a vendéggomb elhányódik, e szőrin-szálán veszett el, a meg kézen-közön fényes nappal. A pántófli, a kuffer, a holtzén, egy rozsdás kalicka, egy paksaméta kóperta, egy játék-majom farkincája, egy kakastaré, egy leszakaszott kőrc, min

szerte, szerteszéjjel, szanaszét van, a szoba kellős közepin, kész ószer. Teremtő szent Isten! Mihejt, mihenst bémeek egy cseppet, ha hivutt, nem tudok hová lenni a csudálkozástól. Kacagás! Le-kacagni, mutogatni, megítélni való. De ő örökkétig lámentál, örökké mással takarózik: így akarata ellen, úgy igasság szerint. Ee nem tuttam gondolni hogy... Abbeli hitembe... Dógoznék, de mit dógozzak . . .

Az ura motyog, dunnyog, pusmog, grímászól, grímászokacs csinál csendesen, keserün.

Isten neki fakereszt,
Ha eetörik, a se lessz!

Szebb a páva, mind a pújka,
Rút a lába, rút, rút, rút!

Glu-glu-glu-glu-glu! Felfújja magát a pújka, maj mekpukkad a mérektől, a gyermekek a nevetéstől. Kárál, káricsál a gatyás-tyúk, a csórényaku, a másikok mektojtak má. Leszen a húslevesbe vékonylaska, reszelt tészta, szabógallér, eperlevéltészta. Azér a lekfínumabb a májgaluskaleves!

A disznóölésnek csak a szegény ártány nem örvend. Fony-nasztóléből leves, ázalék, disznóság, órja, abáltszalanna, fok-hagymáskólbász, füstölt kólbác: úgy élünk mind a hal a vízbe, úgy élünk mind a mónár tyúkjá, ojan minden gyermek mind a tötöttgalamb, szépen megteltek.

Jövet-menet vígan esicsonkázik az uccán Rózsika meg Verus, jön a karácson, az angyalfia.

Legelőbb elékeritik a fátyólszitát, lessz a lisztlángból kolács, kuglóf, aranygaluska.

— Tám kakastéjjel-varjuvajjal sütik?

— Ne kárpájj annyit, eriggy dógodra, hun a malozsa? — Még a lapotyába is kerül. S a májasba nem?

Karácson szombattyán a sok édesség: ezüstpapírba csokoládé, dalauzi, fájin törtáta, ángolgyümölcs, törökszilva. Még túlon-túl sok. Ügyejj, me bihajokkal álmodól, e má mekesömörlött, émejedik, kóvájog a gyomra, bokátol, bröfög, kergetik a musz-kák, gyomorsikulása lessz, a meg megnyuvad, cigányútra ment az étel, me meg nem tartószattya magát égyik se. Disznóölés után, karácsonba örökké kelletett az anyalevél, a szódabikapor.

De má aluhatnék s aluhatna az egész frekvencia. Mekesinál-hassuk. Bóldog felviradást kívánnak a szent innepekre.

Másnap öste eléveszik a jáccókártyát, azzal felejtik magu-kat. Összerázzák a kártyát s jácodnak. Jáccoggyunk még! Cö-

lönkös disznó, durák, filkózás, jobbozás, máriás. Sárga a tromf, az adu: sárga, ne vigy a sárba! Ki vesztett? Elemér a legnagyobb kártyaspíller. Övé a győzedelem.

Lelankad a tűz, leszakatt a tűz, elaludott a tűz.

A Kétvízközben amit hosszan lehetett kifejezni, azt a világ minden kincsiér nem fejezték volna ki röviden. Az emberek itt nem panasztak és nem panaszkodtak, hanem panaszkottak. S vagyan példa réája azután osztán mindétig megintelen más-egyéb is. Igaz, kivétel is. S nemesak a szavak, a kifejezések és a mondatok voltak hosszúra elnyújtva, lassúra elhúzva, de gyakran a hangok is. Legkivált az „Erdély“ szó elé Kolozsvárt — mint megannyi bivaly — négy pár áhitatos „E“ van befogva s húzzák is derekasan.

Amennyire szerették a májgaluskalevest, úgy nem ismerték a májgombóclevest. Aki sertésről, hurkáról, babról, burgonyáról, parajról, uborkáról, mazsoláról, gyomról, vánkosról, ibrikről, bögréről, bogról, csomóról, öltönyről beszélt, a nem is vót igazi kétvízközi, tám kolozsvári se, Uram bocsá, talántám még eerdéji se. Csak disznyóról, májasról, véresről, paszujról, krumpliról, pityókáról, spenótról, ugorkáról, malozsáról, búrijánról, párnáról, csupórról, göcsről, ruháról lehetett itt hallani. Nem harapott itt az eb, de mart a kutya; nem tömték a ludat, de tötötték a libát. Réce-kacsa ruca néven szerepelt. A „búcsu“ szó „vásár“ értelemben nem használtatott. Nem igen vigyáztak itt a gyerekekre, hogy el ne szakítsák a ruhájukat, de bezzeg ügyeltek a gyermekekre, hogy el ne hasicesák a köntösüket. A „csaknem“ szó *szinte* ismeretlen volt. A „rögvest“ is. A „kissé“ szót nem használták, helyette azt mondták „egy kicsit“, „egy szikrát“, „egy cseppet“. Zoltánt Zoltinak becézték, nem Zolinak, Gyulát Gyulukának, Gyuluskának, Gyulácskának, nem Gyuszinak vagy Gyuszkónak. Eldugtak, elfelejtettek ezt-azt, elfelejtkeztek róla, de nem rejtettek el, nem feledtek el semmit és nem feledkeztek meg semmiről. Inkább elvétették, mintsem eltévesztették a dolgokat. A Monostori-utat Monostor-útnak hívták s a Pata felé vivő utcát Kolozsvárt ma sem Patai, hanem Pata-utcának nevezik. Az „újság“ szó nemcsak primórt, hanem újhódat is jelentett. „Hacide“ mindig azt jelentette, hogy add ide, mint a Szamosháton, sohasem azt, hogy hozd ide. Viszont — ellentétben a szamosháti értelemmel — az almafánk nem „gömbalakura sült fánk“, hanem onnan kapta a nevét, hogy almát kevernek a tészájába. Egy szalmaszálat se teszen keresztbe a Szamosháton, aki semmit nem lendít, féltlenül ül. A

Kétvízközben azt mondván: egy szalmaszálát se tenne keresztbe *előtte*, azt értették, hogy nem zavarná, akadályozná. Ojan mind a fancesali feszület: annyit jelentett: törődött, elkeseredett, rosszképü, besavanyodott, nem pedig: megátalkodott, makacs. A „törökbors“ szó a paprikára nem volt használatban, de gyakran lehetett hallani törött borsról, természetesen nem paprika értelemben. A sovén szászok gúnyneve volt a „bakszász“ szó, s az oláhok kissé lenéző árnyalatú tréfás elnevezése, — alattomoságukra, de ügyességükre is célozva, — középen a gúnynév és a becenév közt: a „vankúj oláh“. A havasi oláhokat mokányoknak hívták. De a „román“ szó sem volt ismeretlen. A stelázsín álltak sorban, a „román“-ok s nem egyszer olvasták őket télidőben.

Az elvont szavak, főleg a nem testi cselekvést kifejező igék alig voltak használatosak, de helyüket jól betöltötte egy-egy mindennapos, közönséges szó, ige, amelynek egy-egy sajátos igekötő, vonzás, vagy mondatbeli helyzet különös értelmet, árnyalatot és ízt adott. Messziről színtelennek, egyhangúnak és szegényesnek hathatott ez a nyelv. Az ígét: tölt, a két tárgyesetet: tüt és tövet, mindahármat egyformán így mondták: töt. De az egyhangalakság, az egyhangúság látszata érdekes belső gazdagságot tart, a régies kifejező szavak szép magyarságot, mozgalmasságot és mély színeket mutattak.

Egy emberi táj és egy életforma elmúlása.

A város igen lassan, de fejlődött, nőtt, mindinkább szűkek lettek neki a belvárost kerítő várfalak is, mind közelebbi jövőre ígérkezett az az állapot, hogy a falakon kívül ne csak falusias, legfeljebb mezővárosi jellegű települések legyenek, hanem hogy maga a város kiömölhessék, szabadon szétfolyhassék egy tágabb, levegősebb terepen.

A város fejlődésében, a külvárosok átalakulásában három szakaszt különböztethetünk meg, három különböző ütemmel. A lassú, alig észrevehető, szerves fejlődés kora tart a múlt század 70-es éveigi, a vasút s ezzel a multat lehangoló kapitalizmus bekapcsolódásáig. A kapitalizmus az átalakulás ütemét meggyorsította, de építő és romboló tevékenysége ilyen a világ és az ország központjaitól távol eső területen még mindig elég lassan haladt előre. Kb. a XX. század első évtizedének a végén a hagyományok által nem kötött zsidóság arányszámának és gazdasági erejének a megnövekedése hozza meg azután a leggyorsabb tempót, amely az első világháború vége felé éri el tetőpontját.

Az átalakulás ott kezdődött, hogy a már nem jelentős glacis kezdett eltűnedezni. Nyugaton kiépült a Párizs- és London-, ma Hegedüs Sándor- és Arany János-utca. 1794-ben elkészül a temetőalja, a mai Petőfi-utca beépítésének a terve.¹ Keleten és északon is befogott terek keletkeznek mint a terjengős térségek maradványai. Tulajdonképpen csak ennek a glacis-nak, ürességeknek részben beépítése, részben körülépítése létesítette az egységes, belvárosában és külvárosaiban összefüggő Kolozsvárt.²

Abban, hogy a glacis hol tűnt el és hol maradt meg, — ha lekisebbitett tér formájában is, — határozott szabályosság mutatkozik. Nyilvánvaló, hogy ott maradtak meg a térségek, ahol a külső piacoknak kellett a hely. A külső piac pedig megint, — mint annak idején a mai Mátyás király-tér az Óvár peremén, —

¹ Jakab, i. m. III. 547. Vö. a bevezető fejezetben idézett bécsi térképekkel is.

² Jakab, i. m. III. 556., 898.

nemcsak a régi város, a belváros szélén kellett hogy kialakuljon, hanem mint akkor az, úgy most ez is *a legenergikusabb oldalon*.³ De a város közben megnövekedett, nagy mértékben önellátó lett, termelő és fogyasztó és sokkal kevésbé messze tájakkal kereskedő. Így ezt a legenergikusabb oldalt már nem távoli területekről jövő utak határozzák meg. A piac nem a Monostorkapu elé vándorol, a még mindig legfontosabb útirány elé, hanem ellenkezőleg részben a keleti, részben az északi városfalakon kívül alakul ki. A glacis-n túl települések voltak. Nyugat felé a szűk völgyben egy-két utca szélességben összeszorúlva, kelet és észak felé a széles völgysíkon messze kiterjedve. Már ekkor világos volt, hogy a város fő fejlődési iránya északkelet felé mutat s a tágas térséget kedvelő piacok, a fejlődés előőrsei nem indulhattak más irányban.

De melyik oldal glacis-maradványa legyen hát a piac-feladat örököse? A keleti-e, vagy az északi? A mai Hitler-Hunyadi-tér, vagy a mai Széchenyi-tér vegye-e át a régi Nagypiac szerepét? Ez a kérdés nem dőlt el több mint egy századig.

A XVII. században állítólag a „vár keleti külső oldalán tartották a nagyvásárokat.”⁴ A XVIII. század végén s a XIX. század elején még mindig a mai Dávid Ferenc-utcán végig, a mai Széchenyi-téren át járnak ki a városból a barmok a legelőkre.⁵ Egy időben marha- és sertéspásztorok kalyibái a mai Egyetemi Könyvtár, a kecskepásztorok kalyibái a későbbi Tornavivoda helyén lettek volna s a mai Hitler-tér lett volna a külső piac.⁶ A mai Hitler-tér a XVIII. század folyamán katonai gyakorlótér, szénatermő-hely, városi legelő, majd faraktár volt.⁷ Később lóiskola, fapiac, szénapiac.⁸ 1796-ban írják, hogy a középkapun kívül a sártól alig lehet járni.⁹ Az 1810-es évek elején itt faragták ki a Fejédről behozott tölgy- és cserfákból a Farkas-utcai színház gerendáit.¹⁰

A belső piacokról — láttuk — először az állat- és gabona-

³ Vö. Hantos, i. m. 49–52.

⁴ Kerekes, i. m. 56. Sajnos nem adja meg, honnan merítette ezt az értesülését.

⁵ Jakab, i. m. III. 541–542.

⁶ Kerekes, i. m. 52. közölt rajza, időpont és forrás megjelölése nélkül.

⁷ Jakab, i. m. III. 546.

⁸ Uo. III. 639., Maksay (*Erd. városk. stb.*), 38.

⁹ Jakab, i. m. III. 552.

¹⁰ Ferenczi Zoltán, *A kolozsvári színészet és színház története*. Kolozsvár, 1897., 180.

vásár vonul ki. Nos a baromvásárok, a barompiac helye változott a keleti és az északi térség között.¹¹ A gabonavásárok *belső helyének emléké*t őrzi még, hogy a XIX. század első harmadában a mai Karolina-téri „Státua“ a főtéren „az úgynevezett *Búzapiac közepére*“ állíttatott.¹² Vagyis annak idején a főtérnek is *legtágasabb* déli oldalán volt ez a piacrész. 1742-ben a pestis alkalmával ideiglenesen a hetivásár is kitiltatik a belvárosból s megint nincs döntés: úgy a hídelvi, mint a középkapui sorompók előtt tartható.¹³ A főtér főtérjellegének lassú kialakulása mind több árucikk árusítását utasította kijebb, de legtöbbször *csak általában a kapukon kívülre*, azzal, hogy a város nem nagy, bárhonnán könnyű odamenni. A XVIII. század végén egy tervezet a pálinka, sült pecsenye, sertéshús, ital, cipó, kenyér árulókat ki akarja telepíteni, ám a zsemle, hal, túró, koppasztott majorság, tej, vetemény árusait meghagyná a központban. Bent hagyatnának az egész éven át *válogatott* gyümölcsöt árulók, míg az idényárusok kiutasítása határozottatott. Ez mind mutatja a belső piac lassú kifinomulását, de nem egy, hanem több új külső piac keletkezett.¹⁴ 1828-ban egy bizottsági tanácskozáson felmerül a gondolat, hogy a vásárok a mai Hitler-térre összpontosíttassanak,¹⁵ de semmi se lesz belőle.

A keleti és északi vásártér sokáig eldöntetlen harcát egy csapásra eldönti a 70-es években az a tény, hogy a Nádas völgyében épül meg a vasút s ott épül ki az állomása, ahol a Szilágyságból jött út bekanyarodott a Fellegvár alján déli irányba. A vasút a közlekedési tényező szerepének újból hatalmas súlyt ad, hiszen legfőbb hatása éppen idegen tájak termelvényeinek a bekapcsolódása, a helyi ipar hanyatlása, a kereskedelem fellendülése lesz. Az állomás elhelyezése azt jelenti, hogy a mindig legfontosabb s most új erőre kapott nyugati irány Kolozsvárt helyileg mint északi jelentkezik, mert a várostól északra épült ki a nyugatra vivő fő közlekedési eszköz pályaudvara. Ez a nyugati irány pár száz éve az Óvár déli frontjára húzta a Nagypiacot. Most az állomáshoz vezető régi szilágysági útvonal, a későbbi Nagy-utca, majd Ferenc József-út,¹⁶ ma Horthy-út — a Millé-

¹¹ Vö. Jakab, i. m. I. 556., III. 637., 639. stb., Karika—Bodányi, i. m. stb., stb.

¹² Jakab, i. m. III. 713.

¹³ Uo. III. 300.

¹⁴ Uo. III. 625—627., vö. III. 1005. és Kerekes, i. m. 55.

¹⁵ Jakab, i. m. III. 639.

¹⁶ Vö. Hantos, i. m. 53.

nium korában még zsupfedeles házakkal szerénykedő¹⁷ útvonala, ahol 1898-ban az utca nyugati oldalán még egy bekerítetlen kukoricás díszlett¹⁸ — kiépül. A régi Híd-utca, majd Wesselényi Miklós-utca, ma Wesselényi-utca a város gazdasági tengelyévé válik a Monostor-utcák helyébe. Az oldalukon elnyúló piac pedig, a Széchenyi-tér már le is győzte a keleti oldal térségeit.¹⁹ Hiszen most már minden tényező őt támogatta.²⁰

Az a XVIII. századbéli tervezet, amely egyes cikkek árusítását el akarta tiltani a főtéren, — a kapuk előtt, ahova utasítani kívánta az árusokat, színeket óhajtott csináltatni, hogy „a kapuk előtti szép tereket el ne rontsák.”²¹ A vásártérből még alig lett piactér s íme elmúlásának első jele. Mert a piacon az esztétika a halál rózsája, a kiütköző főtérjelleg árulója. Mikor a barompiac kimegy a vágóhíd mellé, az ócskapiac is arra a környékre, a Széchenyi-tér nemesedik finom-piacá.²² A disznópiac helyén felépül a Tornavivoda. A Széchenyi-tér igen-igen lassan, de elindul új feladata betöltése felé, hogy a Házsongárd és Fellegvár közti szűk völgyből kibontakozó, a Sétatér ártere s a temető lejtője közül mindinkább kiszabaduló téres, modern, nagyszabású síksági Kolozsvár központja legyen. Századunk elején, az új színház építésekor sok híve volt annak a tervnek, hogy a Széchenyi-térre a Tornavivoda helyére építsék azt, mert „a város szívében volt, a vasút felé vezető út mentén. Hatalmas, rendezett terület, ahol legélénkebben lüktetett a város életének vérkeringése.”²³ Sok szó volt az időtájt arról is, hogy erre a helyre a Széchenyi-teret tehermentesítendő vásárcsarnok épüljön. Később az oláhok a görög katolikus székesegyházat és az új városházat akarták a Széchenyi-téren felépíteni. Már a tér tulajdonjoga is bekebeleztetett a görög katolikus érsekség javára.²⁴ A felszabadulás után szőnyegre kerül a Széchenyi-téri deszkabódék kitele-

¹⁷ Hirschfeld Sándor úr szíves közlése.

¹⁸ Kristóf György egyetemi ny. r. tanár úr szíves közlése.

¹⁹ Vö. Kerekes, i. m. 61.

²⁰ A pályaudvar építése előtt felmerült az a gondolat is, hogy jóval keletebbre helyezték el, úgy, hogy a Magyar-utca vitt volna ki az állomáshoz. Ennek a hírnek az alapján már megindult a telekspekuláció és az emeletes építkezés az Alsóváros egyes részein. (Kelemen Lajos főigazgató úr szíves közlése).

²¹ Jakab, i. m. III. 626.

²² Vö. pl. Laczkó Géza, *Királyhágó*. Regény. Bp., 1938., 179—180.

²³ Janovics Jenő, *A Farkas-utcai színház*. Bp., 1941., 306—307. „Ellenzék“ 1941. XI. 8., LXII. évf. 256. sz., 5.

²⁴ „Ellenzék“ 1942. I. 13., LXIII. évf. 9. sz., 5.

pítésé.²⁵ A külvárosi lakosság régi kérelmére megindul a piac decentralizálása, a messze künn levő Korvin-téren és Hétvezér-téren kis piac-előörsök létesítettek.²⁶

Ez a sok látszólag különmemű tény mind egy nagy, de lassú átalakulás előjele. A tervek nagyrészt tervek maradtak. Kolozsvárt a Belvárosban is vannak még bőven a műemlék-számba menő régi részleteken kívül is igen mérsékeltén városias területek, úgy hogy a város fejlődése részben itt benn is kibontakozhat. Nagyszabású, költséges városrendezés, új főútvonalak kiépítése nélkül²⁷ alig is volna remény rá, hogy a Széchenyi-tér belátható időn belül főtérre lehessen.²⁸

A mai Hitler-teret, a régi „nagy, kietlen, pocsolyás, sáros“ kunyhókkal és vásáros népnek való, várkapu előtti útszegélyező beszálló vendéglőkkel, fogadókkal éktelen²⁹ fapiacot pedig beültetik, szépen parkosítják, a kolozsváriak Kisparkja lesz, a Millénium táján már egy térképen Sétatér néven szerepel.³⁰ Követi a gazdasági életben tönkrement *emberek* sorsát, hivatali lesz, kihaltan előkelő: pénzügyi palota, erdészeti palota, EMKE-palota (= üzletvezetőségi épület), a rendőrség központja, református teológia, iparkamara, szabadkőműves-székház, később az új iparkamara épül az oldalain. A neve EMKE-tér lesz, majd Bocskay-tér. Déli folytatásában még sokáig a fekete sár a legfőbb jellemzője a mai Hunyadi-térnek.³¹ Ide épül azután a színház arra a területre, amelyre 1833-ban nem akarták a kaszárnyát felépíteni, „minthogy a vásárpiacon ketté metszené s az egész tért eldísztelenítené.“³² Mögötte szintén park létesült. A régi kaszár-

²⁵ Uo. 1941. I. 16., LXII. évf. 12. sz., 4.

²⁶ Uo. 1941. XII. 3., LXII. évf. 277. sz., 4.

²⁷ Talán a Hosszú-utca—Pap-utca—Fecske-utca lehetne az egyik főtengegy s a Horthy-úttól a Szeszgyár-utcán át egy új, széles hídig kiépített, keletebbre az Apafi-utca—Rhédey-utca bekapcsolásával folytatódó hatalmas egyenes útvonal a másik. Természetesen fontos volna a tervezett, a Szent István-úti hidat a Széchenyi-tér keleti végével összekötő átlós utca kiépítése is.

²⁸ Úgy hiszem, két modern momentum központi jellegét is érinti. A villalakások divatja s a légóltalmi szempont. Mind a kettő nyugat, dél és délkelet felé tágitja a város kereteit.

²⁹ Maksay (*Erd. városk. stb.*), 38., „Ellenzék“ 1941. V. 6., LXII. évf. 103. sz., 2.

³⁰ Pompéry-féle *felmérési térkép*, 1893—95., a Városi Mérnöki Hivatalban.

³¹ Kuncz Aladár, *Felleg a város felett*. Regény. Kolozsvár, 1931., 112., „Ellenzék“ 1941. XI. 8., LXII. évf. 256. sz., 5.

³² Jakab, i. m. III. 642., vö. Ferenczi, i. m. 455., Janovics, i. m. 293—294., 307.

nya, az új igazságügyi palota és a Tanítók Háza keretében ez a tér is elhivataliasodik.

Az oláh uralomnak új terekre lesz szüksége nemzeti egyházai reprezentatív templomainak felépítése végett. Halálra ítélik a Kisparkot, kidöntik a ligetté halkult régi piac fáit s a felépített görög-keleti székesegyház még inkább aláhúzza a tér jellegét. Nem csendes-ódon óvári terecske, nem régi piacból cityvé nemesült főtér, nem ma is hangos-színes, élénk, élő piactér, hanem megdermedt díszter.

Nyilvánvaló, hogy amint a város mindinkább belenő a tájba, a régi glaxis-n túli ősi kertekre, majorokra is új feladatok várnak. Az üresség helyére benyomult új utcák, terek, piacok valószínű kontakt-metamorfózist eredményeznek. A Sétatér-utca és Fürdő-utca szögében sokáig megmarad a többholdas nagy Veresskert,³³ de végül ezt is parcellázzák, részben villatelkekre. A barátok kertjében klinikák épülnek, a Görögtemplom-utca, a Tisztviselő-telep, a Sétatér-mente majorjai kertes településekké lesznek. Ugyanígy magántulajdonba jut az Eszterházy-utcai régi major is, Márki Sándor háza és kertje létesül rajta. A Pap-utca eleji majorok maradtak fenn legtovább. Nem csoda, legmesszebb voltak. Az 1900-as évek vége felé megvette ezek tömbjét egy vasúti társaság s az üzletvezetőséghez elég közel eső területet első sorban vasúti tisztviselők számára parcellázta. Így jött létre az újonnan kihalászott Gyulai Pál-utca két oldalán egy új villanegyed. Az állanvasútak kissebesi dácitfejtőjéből még a ház-lábazatok kőcsockái is kikerültek, s ma is elárulják — a villákba az egység némi vonását víve — a közös eredetet.³⁴ A városmajorban napjainkban épült fel egy eredetileg állami gyakorló gimnáziumnak szánt hatalmas épület, amely azután hadtestparancsnoksággá alakítottatott át. Az egész környék átformálásának igényével úttörőként létesült.

A fentvázolt fejlődési menet, a város súlypontjának északkelet felé való eltolódása, a piacnak mindinkább a mai Széchenyi-térre tömörülése nem maradhatott hatás nélkül a Major-utca régi majorterületére sem. Éppen ellenkezőleg. Ez az ősi, leghosszabb időt megélt majorterület közeli, kitett fekvésénél fogva a leggyökeresebben kellett hogy átalakuljon. A telkek elaprózódása, a faházak helyébe szerény téglaházak épülése még nem volt jelentős változás. Sem az életmód nem változott meg, sem a

³³ Nagy Péter, *Óh, kedves Kolozsvár!* Berlin, 1926., 116.

³⁴ Vö. Békésy, i. m. 58—59.

népesség nem cserélődött ki. De ez a terület nem úszhatta meg a változások korát kisméretű átalakulással, haszonkertből díszkertté előkelősődéssel, mint a villákká szakadt külsőbb vagy félreesőbb majorok.

A piac közelsége az üzletes faj, a zsidóság térfoglalását eredményezte. Az 1840-es évek elejéről tudjuk,³⁵ hogy Monostoron sok zsidó volt megtelepedve. Az ok nyilvánvaló. A vasút korszaka előtt arra mutatott a forgalom iránya. De már a mai Széchenyi-tér piaccá alakulása mutatkozik abban a tényben, hogy 1846-ban már a Kétvízközben volt a legtöbb *újonnan* betelepült zsidó.³⁶ A vasút kiépülése azután a szárazra került monostori részeket zsidótlanítja, a város gazdasági főtengelyét, piacát és környékét pedig elzsidósítja. A vasúttal bekapcsolt pesti gyáripar versenye szétmállasztotta a régi kisiparosok erejét, ellenálló képességét s a termelő ipar helyét elfoglaló közvetítő kereskedelem révén is a zsidóság száma és ereje nőtt.³⁷

A Major-utcában és környékén (ismét a Széchenyi-tér, Kádár-utca, Nagyszamos-utca, Lőrinc-utca és Hosszú-utca által befogott két telektömbön) azt látjuk, hogy a telekkönyvi felvétel alkalmával — a legérdekesebb, a kritikus időpontban, a vasút bevezetésekor — csak *egy* félreismerhetetlenül zsidó telektulajdonos van: Weinberger. Igaz, a messze földön legszebb, legnagyobb telek az övé, az egyetlen, amelyik ez időben is még átnyúlik a Nagyszamos-utcából a Major-utcába. 1899-ben Sniel megveszi a Széchenyi-tér és Major-utca *sarkán* lévő telket. A zsidók fokozatos térhódításának jelentős állomása a 17. szám alatti telek gazdacseréje. Gyermekkoromban gyakran hallottam a tréfás-csípős verset:

Kolozsvári Bagaméri
A búzáját maga méri.

³⁵ Jakab, i. m. III. 952.

³⁶ Uo. III. 948.

³⁷ Vö. pl. Nagy Péter, *A szamosparti ház*. Regény. Cluj—Kolozsvár, 1927., 27. A vasút Kolozsvárt nemcsak gazdaságilag, lelkileg is jobban bekapcsolja az ország egyetemébe. Gyermekkoromban egy ruttikai születésű államvasúti tisztviselő oktatott ki, hogy tudatlanság Kolozsvárt Nagyszamosról és Kísszamosról beszélni, a helyes elnevezés: Kísszamos és Malomárok. S a Nagyszamos-utca hagyományos szép helyi nevének eltüntetését hamarosan a város is sürgős feladatának találta. Talán a félreértések kikerülése végett a színtelen Szamos-utca név osztatott ki reá, míg a Kísszamos-utca Apáczai-utcává előkelősödött.

Hát már maga se sokáig mérte. Az 1900-as évek végén a Bagaméri-kertet megvette Glasner ortodox rabbi és hatalmas emeletes bérházat építtetett az utcai frontra, az udvarban pedig veje, Wald egy másik bérház pincéjében és padlásán pászkagyárat létesített. Az elzsidósodás mind gyorsabb ütemet vett. Az első világháború alatt felépül a Kádár-utcában egy zsidó imaház. A világháború után a régi major-utcai Fazakas-telket egy Dick Jakab nevű többszörösen „megbukott”³⁸ zsidó kereskedő veszi meg. Az oláhok bejövetele után — oláh kereskedő nem lévén, magyar nem vállalkozván rá — ez a Dick Jakab kizárólagos jogot eszközölt ki magának a kötelezővé tett kék-sárga-piros zászlók árusítására. A hatalmas nyereségből nem csak meg tudta venni a telket, hanem újabb zsidó imaházat is építtetett rajta. A régi kiterjedt Weinberger-telken felépült a Zsidó-kórház.

A bevezető fejtegetésekben megadtam területünk régi telektulajdonosainak a névjegyzékét. Most ideírom az új foglалók közül kb. az 1910-es évek elejétől a jellegzetes neveket:

Újabb nevek a Major (Mikes Kelemen)-utcában és a régi majorok közvetlen szomszédságában:

Jónás, Lóvi, Weinberger, Lichtmann, Márk, Adler, Léb, Grünfeld, Porzsolt, Brunner, Ruder, Wald, Zsidó Iparosok Betegsegélyző és Temetkezési Egylete, Lövinger, Chevra Kadisa, Wahlberg, Berger, Langer, Rosenfeld, Bretter, Klein, Pikkell, Keller, Deutsch, Zsidó Közkórház, Klärmann, Fein, Martin, Glasner, Stern, Móricz, Berkovits, Izsák, Winkler, Grünwald, Bródy, Bachusz, Legmann, Marmorstein, Hellmann, Goldenfeld, Markovits, Káhán, Nussbacher, Goldstein, Sámson, Weitzner, Réger, Farkas, Mandula, Hirsch, Salamon, Wettenstein, Ábrahám, Zsidó templom.

Újabb nevek a Széchenyi-tér, Kádár-utca, Nagyszamos (Szamos)-utca, Lőrinc (Eötvös)-utca által bezárt távolabbi környéken:

Fein, Katz, Bernáth, Páska (?), Salamon, Stein, Stern, Móricz, Berkovits, Izsák, Winkler, Grünwald, Ábrahám, Lób, Roesler.

Újabb nevek a Lőrinc (Eötvös)-utca és Hosszú-utca által bezárt távolabbi környéken:

Salamon, Izsák, Schwarcz, Berkovits, Spéter, Gruber, Hercz, Goldberger, Hirsch, Ábel, Krausz, Baumzweig, Simon, Weinber-

³⁸ Vö. „Ellenzék” 1942. II. 7., LXIII. évf. 38. sz., 9.

ger, Farkas, Grüner, Pinkász, Gelbermann, Rosenfeld, Askmási, Fisch, Glasner, Moskovits, Markovics, Knöpfler, Kohn, Fekete, Weisz, Friedmann, Nussbächer, Brunner, Chevra Kadisa, Ruder, Porzolt.

Néhány ház hosszabb-rövidebb időre pénzintézetek tulajdonába került.

A régi kezekben évtizedekig volt a birtok, az új tulajdonosok egy-két év alatt továbbadják, ahogyan az üzleti elv követeli. Ezért olyan sok a név. 1941 végén 63 telek közül 2 volt ugyanannak a családnak a nevéen, mint a 70-es évek elején.

Minden megváltozott.

A városhoz közeli fekvést alkalmasint éppen a piac még könnyebb megközelíthetése végett mesterségesen is fokozták. A hosszú, közlekedésrekesztő nyugat-keleti telektömb-téglányok egyikén át új utcát vágtak. 1870-ben még³⁹ a Széchenyi-tér keleti végéről a Malomárok hídján át délnek induló utca csak a Szappan-utcáig ért. A Millénium táján⁴⁰ a mai Berde Mózes-utca még nem a mai Kossuth Lajos-utcából vezet le a Széchenyi-térre. Az utca csak a Hosszú-szappan-, ma Brassai-utcától indul s az ovodáról a Fröbel-utca nevet viseli. Ennek az utcának a város szivéig való kiépítése igen jelentős volt, mert ezen az utcán át belvárosi jellegű területen lehetett a Major-utca közvetlen közelébe jutni. Ez az utcanyitás nyilván előmozdította területünk jó értelemben vett városiasodását, talán túlzással belvárosiasodását. Az 1910-es évek elején a Major-utca macskaköveit felszedik, aszfaltozzák, bevezetik a vízvezetéket, a csatornázást, a villanyvilágítást és elkeresztelik Mikes Kelemen-utcának. A telkeket feltöltik, félméterrel és egy méterrel is sok helyt, az utcaszintig. Mind sűrűbben házak zsúfolódnak, elvéve emeletesek is, a régi kertek helyére, s ami kert megmarad, falak közé bebörtönözve teng tovább mint otffelejtett emlék.

A régi majorok, majd téres, levegős kertek, jómódú iparosok, kisemberek kedves falusias telkei helyén a polgárosultság minden vívmánya mellett is — legalább egyelőre — mindinkább szegényszagú, piszkos és lármás városi kültelek keletkezett. A tér felőli oldalon, főleg a telektömbök sarkain üzletecskék, korcsmák, bodegák ütköztek ki. Beljebb rongyszedők és ócskavasasok telkei, szállítóvállalatok bútorkocsi-színjei és lóistállói, villamos-

³⁹ Jakab, i. m. Vil. I., II. tábla, Balogh Jolán, *Kolozsvár műemlékei*, H. n., 1935., 50.

⁴⁰ Pompéry, i. m.

árúciók lerakata, vegytisztító üzem, paplangyár, nagy garázs-telep, favágógép-központ, tűzifaleraikat, hangos kovácsműhely, vígasztalan bérház.

Az oláh uralom alig jelentett mást, mint a későbbi években a zsidó térfoglalás némi megtorpanását egy másik idegen faj javára. Beszéljenek megint a telekkönyv nyomán a jellegzetes nevek:

Legújabb nevek a Major-utcában és a régi majorok közvetlen szomszédságában:

Popescu, Goia, Rogozan, Purceleanu, Hanțiu, Constantin, Mera, Pop, Caba, Barbu, Filimon, Ionescu.

Legújabb nevek a Széchenyi-tér, Kádár-utca, Nagyszamos-utca, Lőrinc-utca által bezárt távolabbi környéken:

Candrea, Mittli, Pașcu, Macrea, Crețu, Brusnovszki, Onosi, Popescu, Vonica.

Legújabb nevek a Lőrinc-utca és Hosszú-utca által bezárt távolabbi környéken:

Ostatea, Mihnea, Nițescu, Orga, Ciuca, Fărcaș, Popescu, Moianu.

Ezekhez hozzátehetjük, hogy a paplangyár helyébe az ortodox román püspökség teológiai internátusa került.

*

A kétvízközi majorok örökre eltűntek. Eltűntek az emberek, a sajátos lélek, az életmód, a nyelv, a táj. A városiasodás szürke árvize mindent elöntött és elmosott.

Csak nagyritkán és mind ritkábban csillan fel itt-ott egy régi szín.⁴¹

Az oláh uralom alatt találkoztam egy reggel egy öreg molnárral. Dolgos ember volt mindig, most is messziről látszott, hogy máris felöntött a garatra.

— Mondja, doktor úr, — rontott nekem —, miért vagyunk mi kisebbség? Hát ezek talán a „nagyobbság“?

Egy szót se szóltam s még azt is csendesen mondtam.

⁴¹ A régi Major-utcaról ír Maksay Albert a Kovács László szerkesztette *Séta bölcsőhelyem körül* c. Erdélyi képeskönyvben. Bp., 1940., 187—193.

U t ó s z ó.

Nem először s talán nem utoljára, dolgozatomnak megint kísérlet jellege van. De a kísérlet ez esetben olyan merésznek látszhatik: egy táj, egy életforma, egy „genre de vie“ kialakulásának és elmúlásának rajza közé az illető életmódnak, a tájnak a nyelven keresztül való jellemzését iktatni, — hogy úgy érzem, bizonyos magyarázattal tartozom.

Hogy munkámat ebben a formában nem nyelvész létemre meg mertem írni, annak három oka van.

Az első elvi kérdés. Vajjon a tájnyelv, a tájszólás csak a nyelv, a szőlés tudósának vizsgálódási körébe tartozik-e, mert a *nyelvnek* többé-kevésbé határozott törvények szerint létrejött tüneménye, változata? S nem vonható-e be a táj kutatójának, a geográfusnak munkaterületébe is, mert a *tájra* is jellemző, annak alkatrésze, termelvénye? Horger szerint¹ a nyelvjárás „*a népnyelvnek valamely földrajzi alakulata*“.

Másodszor bátorított az a tény, hogy *eltűnt* nyelvről van szó, olyan nyelvjárásról, amelyhez hasonló talán van ma is Kolozsvár mind kijebb szoruló nem-városias részein, amely maga azonban elveszett az idők sodrában. Tehát nem olyan területre tolakodom be dolgozatommal, amely a nyelvész számára ma hozzáférhető, szakszerűen megfigyelhető, felvételezhető lenne.

Harmadszor pedig talán inkább kötelezett mintsem jogosított egy személyes körülmény. Az, hogy a leírt tájnyelv apai nagyanyám nyelve volt. Nagyanyám Kolozsvárt született s pár évi bánffyhungyadi tartózkodását leszámítva itt élte le egész életét, legnagyobbbrészt éppen a régi Major-utcában. Haláláig, tizennégy éves koromig magam is úgyszólván ebben a régi kétvízközi nyelvben nőttem fel. Egy-egy fordulatát, kiejtémódját mi már nem használtuk, nagyanyám még igen. De sokat mi is. Élénken emlékezetembe vésődött e nyelv sok olyan sajátága, amelyet máshol nem ismertek vagy megmosolyogtak, s ugyanígy az is, ami nekünk hatott idegenül az irodalmi nyelvből.

Bizonyos mértékig megnyugtatta magam, mégis — idegen területen — a szokottnál nagyobb óvatosságra volt szükségem e munkarészen. Egy évtizede jegyezgettem fel minden kiejtést, szót, fordulatot amely eszembe jutott, vagy amelyben itt-ott fel-felcsillant előttem ez a régi nyelv. Hozzákezdve a módszeres adatgyűjtéshez, át kellett néz-nem a magyar népnyelvi gyűjtés lehetőleg minden olyan tárát, ahonnan emlékezetem felfrissítő segítséget várhatott. A folyóiratok közül átböngésztem a következőket: Ethnographia, Magyar Nyelv, Magyar Nyelvészet, Magyar Nyelvőr, Népünk és Nyelvünk, Nyelvtudományi

¹ Horger Antal, *A magyar nyelvjárások*. Egy térképmelléklettel. Bp., 1934., 4.

Közlemények. Önálló nyelvészeti munkák közül Horger idézett művét és az alábbiakat:

Csűry Bálint, *Szamosháti szótár*. I—II. Bp., 1935—36.,

Damian István, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*. (Nyelvészeti Füzetek. 67.), Bp., 1912.,

Jankó János, *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*. Bp., 1892.,

Kriza János, *Erdélyi tájszótár*. H. n., é. n.,

Oláh Gábor, *A debreceni nyelvjárás*. (Nyelvészeti Füzetek. 26.), Bp., 1906.,

Szinnyei József, *Magyar tájszótár*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkesztette. I—II. Bp., 1893—1901.,

Viski Károly, *A tordai nyelvjárás*. (Nyelvészeti Füzetek. 32.), Bp., 1906.

Át kellett vizsgálnom ezeken felül természetesen a belsőerdélyi és elsősorban a kolozsvári szépirodalmat is. Itt csak azokat a munkákat említem meg, amelyekben találtam anyagot. Ezek:

Kovács Dezső, *Kollégiumi történetek és egyéb elbeszélések*. H. n., 1936.,

Laczkó Géza, *Királyhágó*. Regény. Bp., 1938.,

Nagy Péter, *A főtéri nagy ház*. Regény. Cluj—Kolozsvár, 1933.,

Nagy Péter, *A szamosparti ház*. Regény. Cluj—Kolozsvár, 1927.,

Szappanyos Gabriella, *Emberek a Szamos mentén*. Regény. Bp., 1939.

Arany, Ady, Szabó Dezső, Reményik, Berde Mária, Bánffy Miklós, Nyíró nyelve is itt-ott közel áll ahhoz, ahogyan a régi Kétvízközben beszéltek. A Tamási Ároné egészen távol áll tőle. A legtöbb anyagot találtam Nagy Péter és Viski munkáiban.

Néhány szót kell szólanom a Szinnyei-féle Tájszótárról. Szinnyei József 1886 és 1893 között volt Kolozsvárt egyetemi tanár, éppen a Tájszótár megjelenése előtti években. S a pozsonyi születésű szerző eme nehezen kezelhető, sajnos, helymutatóval fel nem szerelt kitűnő munkájában főleg két tájról közöl saját maga és családja megfigyelései alapján adatokat: a Csallóközről és Kolozsvárról. Arról a területről, amely a legismerősebb volt számára, s arról, amelyikről látta, hogy feltűnően eltér ettől s ezért annál inkább érdekelhette már mint lakóhelye is. De az is érdekes Szinnyeinél, hogy ez a nagyszerű tudós nem csak a megadott szavakban, hanem önkénytelenül — el lévén merülve tárgyában — a szavak *magyarázatában* is ízes kolozsváriasságokkal gazdagít. Szinnyei kolozsvári szavai a kolozsvári belváros szavai, ahova érezhetőleg legfeljebb egy-egy cseléd vagy piaci árus nyelvén át hatolnak be külsőbb régiók színei.

Munka közben — akarva, nem akarva — bizonyos valódi vagy vélt, helyes vagy helytelen megfigyelésekre jutottam. Közlöm őket, a nyelvészek feladata lesz, hogy ellenőrizzék s fenntartsák vagy elvessék őket.

Kolozsvár nemcsak a Gyalui-havasok nyugatról belopódzó fenyvesei és a szélső keleti házakig terjengő fátlan Mezőség közt oszlik meg, hanem nyelvjárásilag is határterületen fekszik, peremen, a kölcsönhatások érvényesülésének kitéve. Jelentékeny terület, úgyszólván egész Erdély központja lévén, messze vidékek tájnyelvi hatásai, oláh és szász elemek szükségszerűen keverednek nyelvében. Szerény benyomásom

szerint azonban feltűnő rokonságban különösen a debreceni, szilágysági, tordai és háromszéki nyelvvel volt ez a régi kolozsvári nyelv, egy hatalmas ÉNY—DK irányú tengely mentén.

A kolozsvári nyelv városi nyelv. Még a külső részeken is és régen is. Sokkal közelebb állott az irodalmi nyelvhez, mint a tordai. A nagyobb központ mozgalmasabb emberörvénylése alkalmasint nemcsak az elemek nagyobb vegyülését jelentette, hanem bizonyos hatások kölcsönös megsemmisülését is.

Kolozsvári nyelv! Gyűjtőfogalom ez is s talán nem is szabad használni. Szinnyeinél, Laczkónál s másoknál sok olyan *nyilvánvalólag teljesen hiteles* kolozsvári adatra bukkantam, amelyeket a Kétvízközben nem ismertek s nem egy olyanra, amelyet több évtizedes Kolozsvárt lakásom alatt sohasem hallottam. Nézetem szerint súlyos bizonyíték ez amellet, hogy milyen óvatosan kell eljárunk egy-egy ilyen adat tagadásba vételénél.

A magam feladata, kitűzött céloom szempontjából nem vehettem figyelembe semmi olyan kolozsvári adatot, amelyre nem emlékeztem határozottan, illetőleg ahol sejtésemet a családi tanács meg nem erősítette. Kétség esetén inkább kihagytam a kétes alakot. Forrásaim egyetlen feladatául azt tekintettem, hogy emlékezetembe idézzenek elfelejtett alakokat, nem pedig, hogy még nem ismert, új anyagot merítsek belőlük. Nem a kolozsvári nyelv megkonstruálása, hanem a kétvízközi majorok nyelvének a rekonstruálása volt a céloom. Így, az irodalom átnézése sokszor éppen általam vált hasznossá, hogy rávezetett, hogy nálunk ezt meg ezt *nem* úgy mondták, ahogyan megadta valamely területre, hanem másképpen, így meg így. Az általam részben ismert egyéb kolozsvári szókinés-csoportot, pl. a kollégiumi nyelvet vagy a hóstátiak nyelvét természetesen szintén tudatosan figyelmen kívül hagytam. Viszont mérlegelni igyekeztem azt is, hogy melyik kifejezést használták területünkön gyakran és szívesen, melyiket ritkábban s melyik volt az, amelyiket éppen csak hogy ismertek és megértettek. Módszerem természetes velejárója, hogy nyilván igen sok adat kimaradt, elsősorban azért, mert máshonnan nem került elő, vagy ha elő is került, nem emlékeztünk rá, nem ismertük fel.

Minden óvatosságom mellett is szükségesnek látszott, hogy munkám kéziratát olyan szakértők nézzék át, akiknek megnyugtatósa mintegy pótolja a szerző hiányzó nyelvészeti szakértelmét. Csűrű Bálintra gondoltam első sorban, s ő készségesen vállalta ezt a munkát, de néhai kiváló gimnáziumi tanárom korai távozása megfosztott attól az örömtől, hogy még egyszer tanítványa lehessen. Mészöly Gedeon, Viski Károly és Szabó T. Attila egyetemi tanár urak voltak szívesek dolgozatomat, illetőleg annak egyes részeit átnézni s hálás köszönetet mondok nekik nagybecsű fáradozásaikért.

Meg kell említenem, hogy főleg Viski és Szabó professzor urak a magánhangzók ejtése pontosabb nyomdatechnikai jelzésének, a szokásos nyelvészeti hangjelölések keresztülvitelének a gondolatát is felvetették és szóvátettek bizonyos hangtani következtelenségeket. Sajnos ezekben a kérdésekben a nyelvészet követelményeit kielégíteni nem tudtam. Munkám készítmódjából meg céljából és a szerző nem nyelvész voltából következik, hogy nem vállalhattam azt, hogy tájrajzi illusztrációs anyagom az öncélú nyelvészet filológiai tökéletességének a *látszatával* pompázzék, holott ezt a tökéletességet lényegében úgysem biztosíthattam, mert pontos magánhangzó-jelzésekről feljegyzéseim nem voltak, a hangtani következtelenséget pedig nem tartottam helyreállíthatónak azzal, hogy az irodalmi ejtéstől ott is eltértek, ahol nem voltam biztos ennek a konkrét esetben való helyességében. Megmarad-

tam adataim mellett még a valószínűséggel szemben is, vagyis semmiképpen sem akartam többet adni, mint ami rendelkezésemre állt. Ha ebben a részben hibáztam, úgy ez *csak az én hibám*, viszont ha dolgozatomnak lenne némi nyelvészeti érdeke is, ennek érdemét kéziratos bírálóimra kellene hárítanom.

A bevezető és befejező, történeti anyaggal dolgozó fejezet kívánatossá tette volna a lehető legrészletesebb forrástanulmányokat. De a városi levéltár jelenleg hiányos és úgyszólván áttekinthetetlen volta; továbbá az a tény, hogy a legkülönbözőbb egyházi hivatalok az itt is megköszönt legnagyobb jóindulat mellett is alig tudtak forrásanyagot nyújtani; az, hogy kataszteri térképekhez, tagosítási térképekhez, *régi* telekkönyvi felvételekhez a törvényszék, a pénzügyigazgatóság teljes pártolása mellett sem juthattam, mert ezeket nem vették át; az, hogy az Erdélyi Múzeum Egyesület térképtárából is hiányzik pillanatnyilag a kolozsvári térképek egy része: — mindez magyarázza, hogy olyan nagy mértékben kellett Jakab Elekre támaszkodnom. Egyebekben hálás köszönetet mondok Kelemen Lajos levéltári főigazgató úrnak, a régi Kolozsvár kitűnő ismerőjének, aki szintén volt szíves dolgozatomat megnyugtatómra kéziratban elolvasni, valamint a Városi Levéltárnak és Mérnöki Hivatalnak, különösen Guoth Kálmán főlevéltáros úrnak és Kovács Gyula műszaki tanácsos úrnak igaz jóakarataukért.

Jegyzet a túlololdali térképhez.

Sajnos a házszámok azonosítására nincs mód és így az egyes utcákon belül a foltok elhelyezése önkényes. Így is kitűnik azonban néhány alapvető tény. Első sorban az, hogy a belváros északi felén, az Óvárban és legfőképpen az ú. n. Szappanvárosban milyen zsúfolt az iparosság. A belváros déli fele sokkal kevésbé iparos-település. Ez az iskolák városa. És a könyvkötőké, a „kompaktor“-oké. Az asztalosok, ácsok, fűsüsök leginkább a Külmonostor-utcában tűnnek fel. A Kétvízközre és Hídelvére a Szamos csalja ki a tímárokat, a mészárosokat, szöcsöket s mintha már iparilag a víz győzelemhez segítené az északi és északkeleti külvárosokat a keletiekkel szemben. A csizmadiák nagy sokasága is mutatja, főleg a külvárosokban, hogy Kolozsvár legfontosabb ipara mindig a bőripar volt. A vásárváros-jelleg nyilvánul ebben az iparban, a Mezőség állatai adják a bőrt, a hegyvidéki erdők a cserzőanyagot. A térkép szépen elárulja, hogy a szűk Szamosvölgy hogy fut be Kolozsvárra nyugatról s hogy tágul ki a belvároson túl északról keletig, a Horthy-úttól a Zápolya-utcaig 90°-os szögben tágas síksággá. De apróságok is leolvashatók. Így a sáncalja szűk zúgának iparostelepei. A keleti és nyugati cigánypatakok mentén megkapaszkodott iparosgócok főérdekessége a fazakasok. Megjegyezhetjük még, hogy 1845-ben már egy kádár sem volt a Kétvízközben, a régi major-területen, a Kádár-utca környékén s egy szappanyos sem a Szappan-utcákban. Ezek az utcanévek tehát már ekkor is fosszilis jellegűek voltak. A térkép figyelmes szemlélője természetesen még sok érdekes dolgot olvashat le róla.

JELMAGYARÁZAT

■ kormányzó, kormányzékai tisztviselők	◊ szappanyosok
■ kormányzék melletti ügyvédek	⊥ szijgyártók
■ gyakorló orvostudorok	◀ szőcsök
■ gyakorló sebészek	▼ takácsok
■ gyakorló bábák	▭ timárok
■ gyógyszerészek	◊ zsemlések
■ ácsok	
■ asztalosok	
■ arany- és ezüstművesek	
■ csizmadíák	
■ fazakasok	
■ fűsűsők	
■ gombkötők	
■ kádárok	
■ kalaposok	
■ kerekeselek	
■ kovácsok	
■ könyvkötők	
■ kötélverők	
■ lakatosok stb.	
■ mészárosok	
■ nyergesek	
■ rézművesek	
■ suszterek	
◀ német szabók	
▶ magyar szabók	

KOLOZSVÁR FOGLALKOZÁSI TÉRKÉPE
1845-BŐL.

(a „Kolozsvári Naptár 1845-ik évre.
Kiadja it., Tilsch János, Kolozsvártt”
73—112 II. adatai alapján.)

